

Tallinna 21. Kool

**1941. AASTAL KÜÜDITATUD
PEREKONNA ELU SIBERIS JA TAGASITULEK
EESTISSE PEREKOND KALA NÄITEL**
Uurimistöö

Koostaja: Marta Marie Roosimägi 11A
Juhendaja: Ingrid Paggi

Tallinn 2024

ANNOTATSIOON

Tallinna 21. Kool

Töö pealkiri: 1941. aastal küüditatud perekonna elu Siberis ja tagasitulek Eestisse perekond Kala näitel			
Autor: Marta Marie Roosimägi			Klass: 11A
Lehekülgi: 38	Jooniseid: 0	Tabeleid: 0	Lisasid: 14
Töö kaitsmise kuu ja aasta: Mai 2024		Juhendaja: Ingrid Paggi	
Referaat: Juuniküüditamine, 1941. aasta 14. juunil toimunud massiline küüditamine, on üks traagilisemaid sündmusi nii eestlaste kui ka teiste rahvuste ajaloos. Eestist küüditati umbes 10000 inimest, kellest enamusel ei olnud võimalik tagasi kodumaale naasta. Olgugi et küüditamise mõiste on laialt levinud ning teatud, ei pöörata tähelepanu selle sündmuse üksikasjadele ja ohvrite läbielamistele. Lisaks jääb paraku aja möödudes üha vähemaks inimesi, kes on küüditamist ja Siberi karme tingimusi isiklikult kogenud. Küüditatute seas oli ka perekond Kala, kuhu kuulusid autori vanavanavana- ja vanavanavanemad. Tänu autori vanaemale, kellega ka intervjuu läbi viiakse, on alles hoitud küüditatud perekonna ja Eestis viibivate sugulaste vaheline kirjavahetus, mis võimaldab luua täpse ja tõetruu ettekujutuse Siberi elust. Uurimistöö eesmärkideks oli uurida küüditamise põhjuseid, läbiviimist ja tagajärgi; liigitada, kronoloogiliselt järjestada ja digitaliseerida säilinud kirjavahetus, et selle kättesaadavus oleks mugavam ja püsiks kauem; tutvuda perekonna ajalooga ja mõista paremini seda perioodi; hoida perekonna mälestused “elavatena” ja aidata noorematel põlvkondadel mõista küüditatute kannatusi ja läbielamisi. Uurimistöö käigus liigitati ja analüüsiti katkendeid kirjadest, mida perekond Kala Siberist Eestisse saatis. Läbi analüüsi tekkis selgem ja tõepärasem ettekujutus Siberi karmidest elutingimustest ning pere läbielamistest ja emotsioonidest. Samuti aitas intervjuu välja tuua nii tähtsaid kui ka huvitavaid fakte ja teadmisi perekonna ajaloost, küüditamisest, elust Siberis, Eestisse tagasipöördumisest ning kodumaal kohanemisest. Ka tänapäeval on ülitähtis meenutada ja mälestada inimesi, kes on olulisi ja tuntud ajaloolisi sündmusi isiklikult kogenud. Nende kogemusi, mõttemaailma ja otsuseid mõistes oskavad ka nooremate põlvkondade liikmed olevikku kõrgemalt väärtustada ja hinnata ning tulevikuks edukalt ja optimaalselt valmistuda.			
Võtmesõnad: küüditamine, küüditatu, juuniküüditamine, Eestisse tagasipöördumine, Siber			
Töö autori allkiri:			
Kaitsmisele lubatud		Kuupäev:	
Juhendaja allkiri:			

SISUKORD

SISUKORD.....	3
SISSEJUHATUS.....	5
1. JUUNIKÜÜDITAMINE.....	7
1.1 Juuniküüditamise ettevalmistamine.....	7
1.2 Juuniküüditamise läbiviimine.....	10
1.3 Eestisse tagasipöördumine.....	12
2. METOODIKA.....	14
2.1 Andmekogumine.....	14
2.2 Andmete analüüs.....	14
3. KIRJAVAHETUSE ANALÜÜS.....	16
3.1 Elutingimused Siberis.....	16
3.2 Töö ja raha.....	18
3.3 Toit ja koormised.....	20
3.4 Haigused ja terviseprobleemid.....	22
3.5 Tähtsamad sündmused.....	23
4. AUTORI PEREKONNA MÄLESTUSED.....	27
4.1 Intervjuu Mare Tammerannaga.....	27
4.2 Intervjuu analüüs.....	32
4.2.1 Perekondlik taust.....	32
4.2.2 Perekonna küüditamine.....	33
4.2.3 Perekonna elu Siberis.....	33
4.2.4 Perekonna tagasipöördumine Eestisse ja kohanemine kodumaal.....	34
4.2.5 Rudolf Kala hukkamise asjaolud.....	35
KOKKUVÕTE.....	37
SUMMARY.....	40
KASUTATUD MATERJAL.....	41

LISA 1.....	42
LISA 2.....	43
LISA 3.....	44
LISA 4.....	45
LISA 5.....	46
LISA 6.....	47
LISA 7.....	48
LISA 8.....	49
LISA 9.....	50
LISA 10.....	51
LISA 11.....	52
LISA 12.....	53
LISA 13.....	54
LISA 14.....	55

SISSEJUHATUS

Eesti rahva ajalugu on täis kannatusi - Eestimaast on üle käinud sõjad, näljahädad ja haigused. Nii eestlaste kui ka mitmete teiste rahvuste lähiajalugu on kõige märkimisväärselt mõjutanud teine maailmasõda. Eesti Vabariigi jaoks lõppes 1939. aastal lühike iseseisvusperiood ning seejärel algas keeruliste sündmuste jada, mis tõi kaasa palju kannatusi. Üks traagilisemaid ja julmemaid sündmuseid, millest eestlaste mällu on jäänud sügav haav, on 1941. aasta juunis toimunud massiküüditamine. (Laar, 2010)

Juuniküüditamine on tugevalt mõjutanud ka autori perekonda - tema vanavanavanavanemad küüditati koos lastega ning vanaema sündis Siberis. Perekonnal on alles hoitud Siberi ja Eesti vaheline kirjavahetus ning olemas on ka vanavanatädi kirjalikud mälestused, mis on vägagi väärtuslikud andmed küüditamise uurimisel.

Paberkandjal mälestuste säilitamine ja hoiustamine nõuab eritingimusi ja seega materjali digitaliseerimine pikendaks informatsiooni eluiga ning parandaks ja tagaks kättesaadavust tulevastele põlvkondadele. Aja jooksul jääb ka vähemaks inimesi, kes saaksid jagada oma isiklikke kogemusi, mistõttu on oluline nende mälestusi koguda ja säilitada.

Käesoleva uurimistöö eesmärkideks on:

- uurida küüditamise põhjuseid, läbiviimist ja tagajärgi;
- säilinud kirjavahetust liigitada, kronoloogiliselt järjestada ja digitaliseerida, et selle kättesaadavus oleks mugavam ja püsiks kauem;
- tutvuda perekonna ajalooga ja mõista paremini seda perioodi;
- hoida perekonna mälestused “elavatena” ja aidata noorematel põlvkondadel mõista küüditatute kannatusi ja läbielamisi.

Käesoleva uurimistöö aluseks on järgmised uurimisküsimused:

- Kuidas toimus 14. juuni küüditamise ettevalmistamine ja läbiviimine?;
- Milline oli küüditatud perekonna elu Siberis kirjavahetuse põhjal?;
- Milline oli küüditatud perekonna teekond Siberisse, sealne elu ja tagasitulek mälestuste ja intervjuu põhjal?

Uurimistöö on koostatud teemal “1941. aastal küüditatud perekonna elu Siberis ja tagasitulek Eestisse perekond Kala näitel”. Selleks, et mõista paremini uurimistöös käsitletud küüditatute elusaatuseid, käsitletakse esimeses peatükis “Juuniküüditamine” Eesti poliitilist olukorda alates 1940. aastast ning antakse ülevaade ajaloolistest sündmustest, mis eelnesid ja olid põhjusteks küüditamisele, ning kuidas viimane läbi viidi. Samuti pööratakse tähelepanu Eestisse tagasipöördumisele ning küüditamisega seotud arvudele. Teises peatükis käsitletakse töös rakendatud uurimismeetodeid. Kolmandas peatükis analüüsitakse kirjavahetuse abil küüditatud perekonna elutingimusi, -korraldust, -sündmusi ja emotsioone Siberis. Neljandas peatükis antakse ülevaade autori perekonna ajaloost, küüditamisest, elust Siberis, Eestisse naasmisest ning Eestis kohanemisest. Analüüsi aluseks on autori vanaema Mare Tammerannaga läbi viidud intervjuu.

Uurimistöös on kasutatud erinevaid ajalooteemalisi allikaid: teavikud, milles käsitletakse küüditamise perioodi; internetiallikad; säilinud kirjavahetus; mälestused ning intervjuu. Nii andmete kogumisel kui ka analüüsil on töö vältel kasutatud kvalitatiivset uurimismeetodit.

1. JUUNIKÜÜDITAMINE

Üheks tsiviilelanike vastaseks operatsiooniks Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu (edaspidi NSVL) vallutatud aladel aastatel 1939–1940 oli juuniküüditamine. Juuniküüditamine on mõistena 1941. aasta 14. juunil toimunud massiline küüditamine Baltikumis, Moldovas, Valgevenes ja Ukrainas, mille jooksul viisid Nõukogude võimud mitmeid tuhandeid elanikke sunniviisiliselt ja tihti vägivaldselt Venemaale. Küüditamine erines teistest kommunistliku režiimi poliitilistest repressioonidest selle poolest, et küüditamise aluseks oli sageli tavalise tsiviilvõimuorgani otsus. Ka juuniküüditamise toimepanek otsustati NSVL-i Rahvakomissaride Nõukogu (edaspidi RKN) ehk valitsuse poolt. Küüditatavaid ei süüdistatud üksikisikutena, nende süü oli rahvus või sotsiaalne tunnus. (Kisand, 2005, 7-8)

Inimesi küüditati Eestist (umbes 10 000), Lätist (üle 15 000), Leedust (ligi 18 000), 1939. aastal Poolalt vallutatud aladelt Lääne-Valgevenes (22 000) ja Lääne-Ukrainas ning 1940. aastal Rumeenialt vallutatud Põhja-Bukoviinast ja Bessaraabiast (kuni 30 000). Varem oli NSVL-i elanike vägivaldset ümberasustamist korraldanud 1930. aastate alguses, viimased küüditamisoperatsioonid toimusid Eestis 1949. aasta märtsis ning 1951. aastal, kui küüditati mitusada Jehoova tunnistajate usulahu pereliiget koos perekondadega. (Kisand, 2005, 7)

Selleks, et mõista paremini autori perekonna elusaatused juuniküüditamisel, avatakse käesolevas peatükis ajaloolist tausta, käsitledes juuniküüditamise põhjuseid, ettevalmistamist ja läbiviimist ning küüditatute tagasipöördumist Eestisse.

1.1 Juuniküüditamise ettevalmistamine

Mitmele erinevale ajaloolisele allikale toetudes võib väita, et planeerimine ja ettevalmistused 14. juuni küüditamiseks algasid juba varakult. Venemaa valitsusel oli juba enne Nõukogude okupatsiooni algust kavas eestlasi ümber asustada ja arreteerida. Eesti kodanike vahistamised algasid 1940. aasta juunis Eesti okupeerimisel ja nende arv kasvas iga nädalaga. (Laar & Vahtre, 2012; Laar, 2010)

28. novembril 1940. aastal viseeris NSVL-i Siseasjade Rahvakomissariaat (edaspidi NKVD ehk *Народный Комиссариат Внутренних Дел*) korralduse nr.288, mille kohaselt tuli Eesti NSV (edaspidi ENSV) (nagu ka Ukraina, Valgevene, Moldaavia, Karjala, Läti ja Leedu) Siseasjade Rahvakomissariaadis sisse seada kartoteek nn kontrrevolutsioonilise ja nõukogudevaenuliku elemendi kohta. Nõukogude võimu eesmärk oli neutraliseerida rühmad, kes võiksid vastupanu osutada või takistada uue režiimi kehtestamist Eestis. Algul hõlmas nõukogudevaenuliku elemendi mõiste üksnes Eesti Vabariigi ladvikut (endised valitsusliikmed, kohtu-, prokuratuuri-, haldusasutustes töötanud inimesed, parteide liikmed, politseinikud, ohvitserid), aga hiljem hakkas isikute ring üha laienema. Nõukogude korra vaenlaste avastamiseks tuli süstemaatiliselt läbi töötada arhiivifondid - 1941. aasta jaanuarist maini võeti nn poliitvärvingute kartoteegis arvele 37 794 isikut ja tehti päringuid veel 27 597 isiku kohta. (Ott, 2009, 12; Eesti Entsüklopeedia, 2006; Saueauk, 2015, 11–12)

Küüditamine korraldati üheaegselt kogu alal, mille NSVL oli Molotovi-Ribbentropi pakti põhjal annekteerinud, ja hõlmas NSVL-i andmeil 143 416 isikut. 1940. aasta sügisel saatis Vladimir Botškarjov Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee (edaspidi NLKP KK) sekretariaadile kirja, kus rääkis Nõukogude võimuorganite kohustustest ja ülesannetest Eestis ning nõudis ENSV piiridest nõukogudevastase elemendi ja endiste “mõisnike” väljasaatmist. (Laar, 2010, 162; Ott, 2009, 13; Saueauk, 2015, 11–12)

Konkreetsed ettevalmistused algasid 1940.–1941. aasta talvel. Nõukogude julgeolekuorganid jagasid Eesti piirkondadeks, kus hakati koostama küüditamisele saadetavate inimeste nimekirju. Operatsiooni läbiviimine usaldati Moskvast saadud juhendite kohaselt koostatud kolmikutele ehk troikadele. Troikasse, mis juhtis küüditamist kogu Eesti ulatuses, kuulusid ENSV Riikliku Julgeoleku rahvakomissar Boris Kumm, ENSV siseasjade rahvakomissar Andrei Murro ja Eesti Kommunistliku Partei (edaspidi EKP) I sekretär Karl Säre. Nende organite esindajatest moodustati omakorda troikad ka maakondades ning 1941. aasta juuni algul toimunud maakondlike troikade istungitel pandi NKVD materjalide alusel paika lõplik küüditatute nimekiri. Julgeolekuorganite määruste ja instruktsioonide kohaselt kuulusid väljasaatmisele:

- 1) natsionalistlike kontrrevolutsiooniliste organisatsioonide aktiivsed liikmed perekondadega;
- 2) endised kaitsepolitseinikud, sandarmid, politseinikud, vanglatöötajad;
- 3) endised rikkad mõisnikud, vabrikandid, riigiaparaadi teenistujad;

- 4) endised ohvitserid, kes ei teeni Punaarmees ja kelle kohta olid kompromiteerivad materjalid;
- 5) kõrgeima karistusega kontrrevolutsionääride perekonnaliikmed;
- 6) repatrieerumise käigus Saksamaalt saabunud isikud, Saksamaale sõitjate nimekirjas olnud sakslased, kelle kohta olid olemas kompromiteerivad materjalid;
- 7) Nõukogude kodakondsust võtma keeldunud põgenikud endisest Poolast;
- 8) kuritegelik element;
- 9) endistes politseiorganites registreeritud prostituudid, kes jätkasid prostitutsiooniga.

Seega kuulus NSV hõivatud piirkondades arreteerimisele või väljasaatmisele umbes 25% elanikkonnast. See protsent oli tegelikkuses veelgi suurem, sest represseerimise ohvriks langes inimesi väljaspool eelmainitud kategooriaid ning tihti arveldasid maakondlikud troikad küüditavate nimekirju koostades ka isiklikke arveid. (Laar, 2000, 173–175; Saueauk, 2015, 11–12)

Inimeste arreteerimist teostasid operatiivgrupid, mis olid tavaliselt 3–6-liikmelised. Lisaks gruppi juhtivale operatiivtöötajale kuulusid sinna ka taustajõud - sõjaväelased, partei- ja nõukogude aktiivi esindajad, miilitsad jt. Konkreetse käsu arreteerimiste ja väljasaatmiste teostamiseks andsid 14. mail 1941. aastal Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei (edaspidi ÜK(b)P) ja RKN-i täiesti salajane otsus nr 1299-526 cc “Direktiiv sotsiaalselt võõra elemendi väljasaatmise kohta Balti liiduvabariikidest, Lääne-Ukrainast, Lääne-Valgevenest ja Moldaaviast” ning 14. juunil 1941. aastal L. Beria poolt telefoni teel antud korraldus. Mitmed küüditamist tehniliselt korraldavad dokumendid olid viseeritud ja alla kirjutatud 11. juunil 1941. aastal. (Rahi-Tamm & Suurmaa, 2021, 54–55; Laar, 2000, 175; Saueauk, 2015, 11–12)

Enamus otsuseid 14. juunil vahistatud perekonnapeade ja nende pereliikmete kohta on vormistatud alates 6.-10. juunist 1941. aastal. 13. juunil 1941. aastal kell 2.30 saatis Balti rahvaste hävitusoperatsiooni üldjuht, NKVD asetäitja V. Tšernõšev telegrammi täpsete lähteandmetega ettenähtud sihtpunktidest ja sinna määratud inimeste arvud Riiga kohapealsetele juhtidele Serovile ja Abakumovile. Telegrammis nimetatud 19 sihtpunkti asusid Kirovi ja Novosibirski oblasti piirkonnas ning need olid mõeldud Eestist väljasaadetud 10 406 ohvri jaoks (algselt oli üldplaanis Altai krai ja 9115 inimest). Vahistatud meeste Starobelski ja Juhnovo vangilaagritesse toimetamiseks tuli Eestis komplekteerida kaks rongi vastavalt 1930 ja 1000 inimesega ning lisaks oli arvestatud 475 kriminaalkurjategija saatmisega Solikamski vangilaagrisse. Kokku oli Eesti jaoks ette nähtud 9 küüdirongi.

Tšernõšovi 13. juuni öise telegrammi uued sihtpunktid kinnitavad seda, et võrreldes üldplaaniga muutus olukord pidevalt ning 14. juunil üldplaani lõplikult viseerides oli L. Beria kindlasti muutunud plaanidest teadlik. (Varju jt, 2012, 19, 21)

1.2 Juuniküüditamise läbiviimine

Juuniküüditamise massioperatsioon algas 13. juuni õhtul abijõududena kasutatud kohalike elanike kokkukutsumisega varem ettevalmistatud kogunemiskohtadesse. Need inimesed olid pühendatud seltsimehed, kommunistliku partei liikmed, komnoored ja töölised ning neid kutsuti nõukogude aktivistideks. Üleskutse põhjusteks toodi õppuste korraldamine, kevadkülviprobleemid, riigilaenu realiseerimine vms. Vallamajadesse, rahvamajadesse või muudesse keskustesse nagu Grand Marina või Eesti Üliõpilaste Seltsi saali kogunenud mehed said eelseisvast tööst alles kohapeal teada. Mõned proovisid seejärel vaikselt lahkuda, kuid Punaarmee sõdurid olid ukseid juba lukustanud. Kohalviibijatest moodustati nelja- kuni kuueliikmelised “brigaadid”, kuhu kuulusid lisaks kohalikule võimumehele veel miilits, maakonnast määratud aktivist ja vähemalt üks relvastatud NKVD konvoivägede sõdur, kes pidi õues valvama, et võimalikke põgenejaid tabada. Brigaadidele jagati välja instruktsioonid, küüditatavate nimekirjad, vara blanketid jms ning sõdurite valve all mindi julgeolekuohvitseride või -seersantide juhtimisel ettenähtud kohtadesse veel magavaid inimesi vägivaldselt kodudest välja tõstma. (Varju jt, 2012, 21–22; Laar, 2000, 175–176)

14. juuni öösel kella ühe-kahe ajal alustasid rühmad tegevust. Küüditatute peredele loeti ette määrus, mille alusel nad kuulutati ilma kohtuotsuseta kas arreteerituks või kodumaalt välja saadetuks ning kogu nende vara konfiskeerituks. Kogu operatsioon tuli toime panna kolme päeva jooksul, seega kiirustati inimesi tagant. Asjade kokkupanemiseks anti vaid tund aega kui sedagi (pere kohta lubati kuni 100 kg) ning ära viidi nii rasedad naised kui voodihaiged vanurid. Paar tundi pärast küüditamise algust saabusid esimesed autod raudteede kõrvalteedel ootavate vagunite juurde. Operatsiooni jaoks oli kokku varutud 9 küüdirongi, mis kandsid numbreid 286–294, ja 490 vagunit ning need seisisid Tallinnas Koplis ja Pääskülas, Haapsalus, Keilas, Tamsalus, Narvas, Petseris, Valgas, Tartus ning Jõgeval. Tähega A tähistatud vagunitesse paigutati täiskasvanud mehed, tähega B (V) naised ja lapsed. (Laar, 2010, 162; Laar, 2000, 177)

Ükski Eestis toimunud küüditamine ei püsinud ettenähtud ajakavas ja mitmel puhul jõuti küüditatavateni hilinemisega. Esines segadusi dokumentide vormistamisega, raskusi haigete, vanurite ja rinnavalaste vagunisse ja vagunist maha tõstmisega, puudus oli operatsiooni läbiviijatest ning transpordivahenditest. Kõik see pikendas operatsiooni kestvust planeeritust pikemaks ning alles 17. juunil hakkasid rongid küüditatutega liikuma Narva ja Irboska kaudu Eestist välja. Mehed pidi plaani kohaselt saadetama Starobelski ja Babino laagritesse, perekonnaliikmed Altai kraisse ning kurjategijad ja prostituudid Usollagi. Saksa vägede kiire edasitungi tõttu sattusid Starobelskisse ja Babinosse suunduvad vangid sõjategevuse piirkonda ning nad suunati ümber peagi paranduslike parandustöölaagritesse ja Sverdlovski oblasti laagritesse ehk Sevurallagi laagrisüsteemi, kus enamik külma, nälja ja üle jõu käiva sunnitöö tulemusel juba esimestel kuudel surid. Altai krai asemel saadeti Eestist küüditatud pereliikmed Kirovi, Tomski ja Novosibirski oblastisse, k.a Narõmi piirkonda, mille eriti kehvade tingimustele oldi juba varem tähelepanu pööratud. (Laar, 2010, 162-163; Rahi-Tamm & Suurmaa, 2021, 54–55)

Sellal kui esimesed ešelonid sihtkohtadesse jõudsid, valmistati Eestis ette juba järgmist küüditamislainet, mille elluviimist takistas Saksamaa kallaletung NSVL-le. Sõjategevuse kiire arengu tõttu oli võimalik läbi viia teine küüditamine 1941. aasta juuli esimestel päevadel vaid Saaremaal. Nendel päevadel vahistatutest jõudsid Siberisse ainult perekonnapead, kuna üle mandri Siberisse saadetud naised-lapsed vabastati eesti partisanide ja edasitungivate Saksa üksuste poolt Läänemaal Põllkülas. Selle informatsiooni põhjal on võimatu välistada Saksa okupatsiooni ajal tekkinud väiteid, mille kohaselt kavatseti 1941. aastal mitme küüditamisaktsiooni käigus Eestist välja viia kuni 25% elanikkonnast. (Laar, 2000, 182)

1941. aasta lõpus hakkasid vangilaagrites tegutsema uurimiskomisjonid, mis teostasid ülekuulamisi ja langetasid kohtuotsuseid, mille alusel suur osa vangistatutest maha lasti ning 1942. aasta kevadeks oli umbes 3500 meest elus vaid paarsada. Ka Kirovi, Tomski ja Novosibirski oblasti kaugematesse piirkondadesse saadetud naiste-laste saatus oli raske - paljud surid külma, nälja ja raske töö tõttu. Kokku pöördus küüditatutest kodumaale tagasi 4331 inimest ehk alla poole. (Laar, 2010, 163)

1941. aastal Eestist küüditatute arv pole tänaseni selge ning vaieldud on ka mõiste “küüditatu” üle. Antud käsitluses mõistetakse selle all 1941. aasta 14. juunist kuni 4. juulini troikade koostatud nimekirjade alusel arreteeritud ja Eestist välja viidud inimesi, sh ka 14. juunil Eesti

territoriaallaskurkorpuses arreteeritud sõjaväelasi. Erinevate allikate järgi oli algne plaan küüditada 11 102 inimest. 1941. aasta lõpul NSVL-i Riikliku Julgeoleku rahvakomissari Merkulovi poolt Stalinile, Beriale ja Molotovile koostatud “lõpliku aruande” kohaselt küüditati Eestist kokku 9146 inimest, kellest arreteeriti 3173 ning nende hulka kuulus 124 territoriaallaskurkorpuse arreteeritud sõjaväelast. (Laar, 2000, 187)

Eesti Represseeritute Registri Büroo andmetel küüditati Eestist 1941. aasta 14.-17. juunil 9254 ning Olev Oti raamatus 10 861 inimest. Okupatsiooniohvrite kindlakstegemisega tegeles 1942. aastal Saksa okupatsiooni ajal Elmar Tambeki juhtimisel Äraviidute Otsimise ja Tagasitoomise Keskus (ZEV). 1943. aastaks oli ankeetidelt kogutud andmete alusel nimekirja kantud 9632 küüditatut. Nimekirja loeti aga puudulikuks ning järgnevatel aastatel täiendati ja täpsustati seda - näiteks lisati nimekirja ka küüditatud juudi soost Eesti Vabariigi kodanikud. Politseiametnikke vahistati 14. juunil kokku 417, kooliõpetajaid ZEV-i andmetel 449, kuni 14-aastaseid lapsi 2954 ja alla 1-aastaseid lapsi 131 ning Okupatsioonide Repressiivpoliitika Uurimise Riiklik Komisjoni (ORURK) andmetel sünnitasid lapseootel emad esimestel kuudel umbes 70 last, kellest vaid 17 jäid elama. 2000. aastaks algatati Eesti Vabariigis kriminaalmenetlused küüditamisaktsioone läbi viinud isikute suhtes. (Laar, 2000, 187; Varju jt, 2012, 28; Laar, 2000, 187)

1.3 Eestisse tagasipöördumine

Teise maailmasõja lõpu järel hakkasid küüditatute elutingimused vaikselt paranema ning 1946–1947 lubati Eestisse tagasi saata lapsed, kellel oli kodumaal sugulasi. 1949–1951 otsisid julgeolekuorganid suure osa lastest üles ning saatsid nad tagasi Siberisse. Kodumaale oli küüditatutel võimalik tagasi pöörduda alles 1950. aastate lõpul. (Laar, 2000, 182)

Pärast Stalini surma kinnitas NSVL-i Ülemnõukogu Presiidium 27. märtsil 1953. aastal “Amnestia” seadluse. Esimesena vabastati kuni viieks aastaks kinni mõistetud vangid, lapsed, naised, rasedad, haiged, invaliidid. Esimene amnestia ei laienenud aga poliitiliste paragrahvidega süüdimõistetule ega eriasumisele saadetutele, kelle hulgas oli Eesti karistatuid kõige rohkem. Kodumaale tagasi pöörduvate küüditatute arv hakkas kasvama alates 1956. aastast, mil lõpetati riigireetmise eest süüdimõistetute perekonnaliikmete karistamine. 1958. aastal vabastati kulakud ja rahvuslike põrandaaluste liikumiste abistajate, vabrikantide, mõisnike, nõukogudevastaste organisatsioonide ning kodanlike valitsuste liikmete

perekonnaliikmed. Eelpool nimetatud ja teiste organisatsioonide juhid ja liikmed vabastati osaliselt 1961. ja 1963. aasta seadlustega ning täielikult alles 1965. aastal. Ametlikel andmetel viibis 1960. aasta 1. jaanuaril eriasumisel veel 377 Eestist väljasaadetut, kellest 126 oli “bandiite-natsionaliste”, nende pereliikmeid 225, Jehoova tunnistajaid 6 ning 1941. aastal küüditatud 20. 1957. aasta 1. oktoobrist keelas ENSV Ministrite Nõukogu määrus 1955. aasta lõpus eriasumiselt vabastatud isikutel Eestis elama asuda Tallinnasse, piiritsoonidesse ning piirkondadesse, kust neid eriasumisele saadeti. Endisesse elukohta võisid kohalikud rajoonikomiteed lubada vanureid, töövõimetuid ja end positiivselt ülal pidavaid isikuid. Selliseid lubasid oli õigus jagada ka kohalikul täitevkomiteel ning Ministrite Nõukogul. (Rahi-Tamm & Suurmaa, 2021, 462–464)

Kuigi taastati näiliselt õiglus, jäid naasnud küüditatud siiski ebavõrdsesse olukorda - vaid harva müüdi neile tagasi varasemalt konfiskeeritud elamud, neil ei lastud end kodukanti sisse kirjutada, suuri raskusi tekkis õppima asumise või töökoha leidmisega ning küüditatud aastaid ei tahtud lisada tööstaaži hulka, mistõttu oli probleeme pensionile jäämisega. Noortel ja lastel oli keeruline kohaneda emakeelse haridusega ning nende kehva eesti keele tõttu jäeti neid pidevalt õpinguid kordama, mõned olid sunnitud ka venekeelses koolis õpinguid jätkama. Oodatud sooja vastuvõtu asemel kogesid küüditatud hoopis põlglikku suhtumist ja ärapööratud pilke. (Rahi-Tamm & Suurmaa, 2021, 464; Laar, 1990, 10)

2. METOODIKA

Käesolevas peatükis käsitletakse uurimistöös kasutatud uurimismeetodeid. Töös kasutatakse andmete ja uurimisobjektidena ajaloolisi allikaid, kirjavahetust ning intervjuud, mida informatsiooni kogumiseks analüüsitakse ja läbi töötatakse. Eelnevalt nimetatud meetodid ja viisid viitavad kvalitatiivsele uurimismeetodile.

2.1 Andmekogumine

Uurimistöös on andmetena kasutatud erinevaid ajaloolisi allikaid. Raamatud, teavikud ja kogumikud juuniküüditamisest on aluseks teoreetilise tausta avamisele, mida tehakse esimeses peatükis. Töös kasutatud uurimisobjektiks on säilinud kirjavahetus Siberis viibiva perekond Kala ja Eestis elavate sugulaste vahel. Kirju, mida analüüsitakse, on 23. Kirjad aitavad välja tuua konkreetseid sündmuseid ja läbielamisi, mida perekond Siberis koges. Samuti on kirjadest võimalik leida detaile, mis annavad ülevaate pere emotsioonidest ja suhtumisest olukorda.

Lisaks on läbi viidud ka narratiivne intervjuu, mille eesmärk on saada ülevaade perekond Kala ajaloost, nende küüditamisest ja elust Siberis, tagasipöördumisest Eestisse ning kodumaal kohanemisest. Tegu on individuaalse intervjuuga, mille käigus avaldab Mare Tammerand nii enda kui ka enda vanemate mälestusi. Kuna intervjuueeritav on ise Siberi karne tingimusi väikelapsena kogenud, annavad tema vastused ja hoiak selgema ettekujutuse kõnealusest perioodist. Struktureeritud ehk eelnevalt ette valmistatud küsimustega intervjuu aitab vältida teemast kõrvale kaldumist ja toob esile kõige olulisemad teemad. (Tinn, 2019; Virkus, 2016)

2.2 Andmete analüüs

Andmete analüüsimiseks on neid lihtsustatud ja korrastatud. Töö teoreetilise osa jaoks on läbi töötatud 10 erinevat raamatut ja veebilehte, mis kajastavad küüditamist. Säilinud kirjavahetus on liigitatud, järjestatud kronoloogiliselt ja digitaliseeritud, et neid oleks mugavam läbi töötada ka tulevastel huvilistel. Töös on välja toodud kirjades kajastatud teemad nagu toit,

töö, elutingimused ning nende järgi on jaotatud katkendid kirjadest, mis vastavad sellele konkreetsele teemale. Sellel viisil on analüüs arusaadavam ja praktilisem. Läbi viidud narratiivsele intervjuule on tehtud summeeriv sisuanalüüs, mille käigus tuuakse välja olulisemad teadmised, mis intervjuu käigus avaldati. (Tinn, 2019)

3. KIRJAVAHETUSE ANALÜÜS

Küüditatuid rõhuva lootusetuse ja kodumaa igatsuse ainsaks leevenduseks oli harva ja katkendlikult liikuv post. Kirjad ja saadetised olid üksinduse all kannatavate inimeste jaoks kui sõprade, sugulaste ja perekonna lähedus ja toetus. Ka perekond Kalal oli Siberis asudes võimalik Eestisse jäänud sugulastega kontaktis olla. Kolmandas peatükis analüüsitakse Eesti ja Siberi vahelise kirjavahetuse abil küüditatud perekonna elutingimusi, -korraldust, -sündmuseid ning emotsioone.

Kokku on kirju 23 ning need on saadetud ajavahemikul 1946-1957. Kaks kirja on saadetud Eestist Siberisse, kaheksateist Siberist Eestisse ning kolm tükki on saadetud Siberi piirides. Siberist saatsid Eestisse kirju Vilhelmine, Helga ja Erika Kala. Eestist saatsid kirju sugulased Anete, Adeele, Laine. Vilhelmine on kirjutanud üheksa kirja, k.a üks kiri oma tütrele Helgale, kes elas eemal, Helga kuus ja Erika viis, k.a üks kiri samuti Helgale. Lisaks saatis Siberist Helgale kirja ka Agnes, kes elas Erika ja Vilhelmine lähedal. Vaid kolmteist kirja on olemas täispikkuses, ülejäänud kirjadest on puudu lõpp või säilinud osa on vaid katkend tervest kirjast. Kahjuks on paljude kirjade tekstiread aastatega ka tuhmunud, halvasti arusaadavad ja käekiri kohati loetamatu ning seetõttu on antud töös kasutatud vaid teatud valik kirjavahetusest. Mõned kirjad on säilinud ümberkirjutatuna, mistõttu pole töös võimalik välja tuua väljavõtteid kõikidest kirjadest.

3.1 Elutingimused Siberis

Kirjavahetuse abil on võimalik analüüsida küüditatute elutingimusi Siberis. Üks tõsisemaid probleeme oli kahtlemata Siberi ilmastik. Kuupäevata kirjas kirjutab Helga postiseisakust, mis tuleb jutuks veel mitmeski kirjas, ja karmist talveilmast: *Tuleb jällegi pikk posti seisak. Praegu on hirmsad tuuled ja lumetuisk. Kavatsen selle nädala puhata talvist väsimust. Siis jällegi metsa pihtale. Ega seegi kerge töö ei ole, aga kodus. Kaks korda käime nädalas kodus, muidu ööbime metsaonnis, Murdma hakkame oksti suuskadel, lumi on veel kole sügav.* (LISA 1) Kuupäevata kirjas mainib ka Vilhelmine postiseisakut: *Meil siin post käib tänavu suvel väga halvasti. Loodame, et sügisel paraneb postiasjandus ja kindlasti, sest et vett tuleb juurde kui sajud ka kaovad.*

Kuna Vilhelmine oli enda kehva tervise tõttu kodune, on just tema kõige rohkem kirju kirjutanud. Tavaliselt kirjeldab ta tingimusi ja sündmusi Siberis, räägib Erikast ja Helgast ning nende tegemistest. Ka 1950. aasta kirjas räägib ta saabunud talvest, mis toob endaga kaasa karmi pakase. Järgneval päeval valmistub Erika metsatööle minekuks, mis saab ilmastiku tõttu väga raske olema: *Nüüd on jällegi karm talv saabunud ja omad kohustused kaasa toonud metsatöö. Nii ka teie pool kindlasti. Meil on aga see kurb asi, et on väga kaugel ja külm ja kaua kodust ära. [- - -] Erika vedas ja valmistas hulk puid härgadega, vedas koju. Neid läheb siin palju, sest on ühed aknad ees ja Siberi külm. Loodame, et saame jälle üle karmist talvest ehk küll on raske asi meil. [- - -] Homme algab Erika pikk reis. Riided on soojad, ilm on täna ka veidi soojem. Teekond on raske läbi Siberi taigade jalgsi. (LISA 2)*

Erika 1953. aasta kirjas tuleb välja, millises teadmatuses ja eraldatuses ülejäänud maailmast küüditatud elasid: *[- - -] Meie poole kanti tahetakse hakata elektrit seadma. Selleks vajagi poste. Oleks küll tore, kui saaksime endalegi kas või häälekõvendaja koju. Muidu ela kui kotis, ei tea midagi maast, ega ilmast. Meie kontoris on küll raadio, kuid pole ju alati aega seal käia kuulamas. (LISA 3)* 1955. aastaks on pere endale lõpuks saanud ka raadio. Muusika kuulamine tuletab Vilhelminele meelde Eestit, mis toob esile kurvad mõtted ja emotsioonid, sellest kirjutab Erika: *Meie elu läheb muidu ikka vanaviisi, kuid väikesi muudatusi on siiski juures. Nimelt on meil korteris häälekõvendajad. Hommikul enne tööleminemist toas, kui on tegemist, on nii mõnus kuulata, õhtul veel eriti. Parandad või õmbled midagi ja kuulad. Kuulata lastakse ainult Novosibirskit, kuid viimati ka Moskvat. Ei oleks seda kunagi võinud uskuda, et võime omas onnis kuulata raadiot. Ema muudkui nutab. 14 aastat pole enam kuulnud muusikat ja nüüd läheb tal see nii ligi. Tulevad meelde möödunud ajad ja kodumaa. Ei tea, kas on tõesti see aeg ligi, et pääseme sinna, kuhu oleme igatsenud juba 14 aastat.*

1956. aasta 30. mail kirjeldab Helga elu kolhoosis - külavanem ei lasknud eemale tööle minna, kuigi paljud olid sealt juba lahkunud. Mitmete probleemide tõttu ei tahtnud keegi muidugi kolhoosis olla, üheks probleemiks olid näiteks sääsed: *[- - -] Udo lõpetas kooli ja tema eesmärk oli, mitte tulla kolhoosi. Ta lõpetas viitega ja oblasti komisjon soodustas tal jääda traktorijaama, määrati brigadiriks. Ta ei taha end siduda kindla tööga, tahab õppida edasi tehnikumis. Kolhoos nõuab teda tagasi ja meid ka välja ei lase. Külavanem on väga tige mees. Nüüd paneme ämmaga kartulid maha ja elame nii kaua siin, kui Udo meid Tomski*

kaudu enda juurde kutsub. Inimesi on siin vähe järgi jäänud, keegi ei taha siin elada. Kui lastaks kõik vabaks, siis ükski elanik ei jääks siis sääskede söödaks. [- - -] (LISA 4)

3.2 Töö ja raha

Et ebasoodsates tingimustes ellu jääda, olid küüditatud sunnitud töötama vaatamata ekstreemsetele ilmaoludele. Raske töö eest maksti aga väga väikest palka, mida mõnikord üldse kätte ei saadudki, ning rahapuudus tõi kaasa mitmeid probleeme nagu võlad, toidunappus, soojade riiete puudus jne. 1948. aasta kirjas on Helga Anetele kirjutanud oma 200km pikkusest teekonnast metsatöölt koju: *Jõudsin koju pühade laupäeval, kujuta ette, kui rõõmus olin. Pool aastat kaugel metsatööl. Teekond oli raske, sest hobused aeti tagasi vedama metsa, mis oleks jäänud vedelema. Nii tuli meil jala tulla üle 200km peaaegu näljastena. [- - -] Kas üks kuupalk jäi saamata, kas seda näeme, ei tea. Katsun unustada kõik, sest olen kodus.*

1950. aasta kirjas kirjutab Vilhelmine sellest, kuidas tütreid kordamisi metsatööl käivad, kuid tasu ei anta. Rahanappus toob lisaks teistele raskustele kaasa ka lootusetuse: *Tööpäevade peale pole veel grammigi antud, ainult nüüd metsatöölisele anti tee peale kuigi palju kaasa. Räägitakse, et saame ainult 200g tööpäeva kohta, aga seda ma veel kindlasti ei tea. Raha on 1 rubla 50 kopikat tööpäeva peale, kuid ka seda ei saa. Jäime veel hooned võlgu. Kuidas üle saame, ei tea. Oleks raha, ostaks leiba, kuid tänavu vist unustame selle täielikult ära. (LISA 2)*

8. mail 1951. aastal kirjutab Erika suurest töökoormusest, mille kõrvalt on peaaegu võimatu teisteks tegemisteks aega leida. Koju lastakse töölisi harva, palgast “laenab” kolhoos ilma küsimata teatud rahasumma endale ja pere jääb ikkagi võlgadesse: *Olen tõesti nii tööga kinni, et pole aega olnud kellegile kirjutada. Talvel olin metsatööl, siis sain ainult seda aega, et emale koju kirjutasin. Nüüd elame aga kogu aeg pihta tehases, mis asub 8 km kaugusel. käime ainult 1 kord nädalas kodus. Kui oli kartuli istutamine, siis anti küll terve nädal aega. [- - -] Põrsas vajab ju palju kartuleid, kuid neid on vähe, seemneidki ostime 200 rubla eest, need on veel maksmata. Metsatöölt tuli mulle rahasaadetis 500 rubla, kuid kolhoos laenas endale, meilt endilt küsimata. Ei tea, kas maksabki kätte või jätab kolhoosi sisse. Kolhoosi meie võlgu ei jäänud, olgugi, et neid võlgnejaid on tänavu väga palju, sest tööpäevade peale tuli vähe*

raha, aga saimat nõuti palju. Meile tuli 800 rubla pihta õli eest raha, kuid kõik võeti saimiks.? [- - -] (LISA 5)

22. novembril 1950. aastal tuleb Vilhelmine kirjas jällegi jutuks võlad: [- - -] *Raha saab vähe, jäädakse kolhoosile võlgu. Kolhoosilt saadi mullikas, maksis 700 rubla, mis võeti tööpäevadest maha. [- - -] (LISA 2)* 20. märtsi 1953. aasta kirjas väljendab Vilhelmine pettumust metsatöölt saadud palga osas - loodeti, et on võimalik osta riideid, kuid saadud raha kulus kõik vaid toidu peale: [- - -] *Kurb on see, et Helga arvas, et saab metsatööl mõne kopika teenida. Saaks paar särkigi osta. Normid on aga nii suured, et ei saa õieti süüagi. Nii et raha meie ei näe. Sama aasta lõpuks ei ole olukord paranenud ning tuleb välja, et kolhoosis ei ole nemad üldsegi ainukesed võlgnikud: Raha saame tööpäeva peale ainult 20 kopikat. Viimane, kui üks kolhoosnik võlgneb kolhoosile. (LISA 3)*

1954. aasta 14. veebruari kirjas räägib Erika tõsisest rahaprobleemist, mistõttu pole tal võimalik riideid osta. Ta mainib ka seda, et kolhoos ei lase inimesi metsatööle, kust saaks korralikumat palka: [- - -] *No hea seegi, et saab siis poest mõne kopika. Kõige hullem olukord on raha suhtes, sest kusagiltki kopikat ei tule. See 50 rubla, mis Reinu peale saan iga kuu, läheb soola, petrooleumi ja tiku rahaks. Riidet ei ole millegi eest osta. Olgugi, et nüüd on ju siin poodideski igasuguseid riideid, kuid ainult vaatamiseks. Igaüks püüab välja saada kolhoosist, kuid mingisuguseid väljavaateid selleks ei ole. Kes töötavad talvel metsatööl, saavad rahalist tasu, et osta riidevarustust. [- - -] (LISA 6)*

Kolhoosis elati ebastabiilsetes onnides, mis aja jooksul lagunema hakkasid. Kuna inimesi aina vähemaks jäi, olid uued onnid kolhoosis odavamad, kui enne. Sellest kirjutab Vilhelmine 23. mail 1954. aastal: [- - -] *peame oma onnist välja kolima, sest onni katus ähvardas sisse kukkuda, oli väga mädanenud. See onn oli omal ajal ostetud 1700 rubla eest, osa sellest rahast andsid omaksed kodumaalt. Nüüdseks olevat onnid odavad, teine onn osteti 275 rubla eest. Kolhoosil pole sissetulekut, inimesi on jäänud vähemaks. [- - -]*

1954. aasta 20. juuni kirjas tänab Helga sugulasi rahasaadetise eest: [- - -] *Saades Teie rahasaadetise, ei oska Te ette kujutada seda rõõmu, mis see meile valmistas. Teate enda käest, mis on kolhoosniku elu, ei raha kopkat kusagilt, maksud ja muud väljaminekud aga kui suured. Siin Siberis aga veel raskemad. [- - -] (LISA 7)* 1955. aasta veebruari kirjas kirjutab Vilhelmine sellest, kui kergesti kulub ära kolhoosilt saadud raha. Samuti mainib ka tema

rahasaadetist Eestist, mille eest said Erika ja Helga endale jalanõud: *Kolhoosist on saada 220 rubla. Kui tuldi raha maksma, võeti maksudeks 208 rubla, 20 rubla isikumaksu ja aastapalk oligi läinud, jäädi veel võlgugi. Kodumaalt saadetud raha eest said Erika ja Helga kirsavoisaapad ja kummikud. Veel ühe saadetise saab Helga ka 1956. aasta mai lõpus: Saime esimese postiga teie raha saadetised kätte. [- - -] Jätsin laste jaoks küll ainult 25 rubla, suhkruga ja manna jaoks, kompvekke ma neile aga ei osta kunagi. 50 rubla andsin aga aiamaaksuks, tähtaeg hakkas juba lähenema. Raha jaoks on alati koht. [- - -]* (LISA 4)

3.3 Toit ja koormised

Siberisse viidud eestlased pandi elama kohalike elanike majadesse või barakkidesse ning seetõttu oli väga raske hakkama saada Siberi karmi ilmastikuga, ruumikitsikusega ja toidunappusega. Teise maailmasõja aegne olukord halvendas elutingimusi veelgi. Lisaks töösundusele olid kehtestatud ka muud koormised, mille täitmata jätmine oli karistatav. Ka kirjavahetusest tulevad välja igapäevane toidupuudus ja nälg, probleemid toiduainete hankimisega ja hiljem kasvatamisega.

Näiteks vili oli riigi monopol, seda ise ei kasvatatud, jahu ja leiba jne anti, aga mitte piisavalt. Hiljem peeti mitme pere peale lehma, lambaid, sigu, kanu. Toitu ka vahetati või saadi sugulaste saadetistest. Kuna Erika poeg Rein oli alles väike, osutus tema söömine kõige tähtsamaks ning ülejäänud pere jaoks kriitilistel aegadel süüa ei jätkunud. Kolhoosist saadud õled vahetati naabritega piima vastu. Kolhoosis kehtis teiste koormiste seas ka lihamaks, mis esitus probleemiks, kuna lehma soetamiseks raha ei olnud. 25. jaanuaril 1948. aastal kirjutatakse Eestisse: *[- - -] Meie elu läheb ikka vanaviisi edasi. Rein kasvab ikka iga päevaga ja läheb muudkui kavalamaks ja targemaks. On hästi terane poiss. 27.1 saab juba viie kuuseks. Ta on tublisti Heino moodi. Ta ei sarnane üldse siinsetele vene lastele nii oma välimuse, kui ka riietusega. Leidalt saime vast hiljuti nii toreda paki, peamiselt laste asjadega. Lisatoitu hakkasime talle alles kahe nädala eest andma. Kevadel saime juba pakis natikese mannat. Ise ei söönud üldse, hoidsime kõik ainult Reinukesele. Piima võtame iga päev 1 klaas ühelt venelaselt. Kolhoosist anti õlgi tööpäevade peale, mis vahetasime venelastele piima vastu. Ei tea, kust küll edaspidi piima saada. Tänavu aasta tuleb lihamaks vist maksta. See on 48kg. Ei tea, kust seda võtta, peab hakkama ka lehma muretsema. Aga kuidas, seda ei tea mitte isegi veel. [- - -]* (LISA 8)

1951. aasta kirjas kirjeldab Erika Reinu kasvu ja arengut: [- - -] *Rein kasvab aga ja läheb iga päevaga targemaks ja kavalamaks. Tuleb vist hästi pika kasvuga, sest praegu juba on teistest oma vanustest pikem.* (LISA 5) 1951. aasta 8. mai kirjas annab Erika ülevaate loomadest, keda nad kolhoosis peavad: [- - -] *Istutasime ka kurke ja kõrvitsaid. Meil on praegu ka palju väikseid loomi. Võtsime kolhoosist väikese põrsa ja lambatalle. Möödunud pühapäev tuli ka lehm piima, nüüd on ka väike vasikas. Homme lähme koju, siis on jälle huvitav näha, kui suureks nad on ka kasvanud.* [- - -] (LISA 3)

1953. aasta detsembri lõpus kurdab Erika tolle aasta viljasaaki, millest enamus kulus ära suve jooksul. Peamiselt söödi kartulit ning kasvatati ka seapõrsaid. Enne polnud võimalik terve lehma eest makse maksta, kuid maksude alandamisega loodeti peagi pidada tervet lehma (enne pidi jagama). Lisaks andis kolhoos sellel aastal ka toitu: *Kuidas on Teie pool ka viljasaak tänavu? Meie pool väga vilets. Saame üleüldse kokku vilja 900gr. Pool sellest on kaer. Ära oleme söönud suve jooksul juba 600 gr, saada jääb veel ainult oma 200 gr kaera ja 10 rukist. Elame kartuli peal, kuid ka see saak oli tänavu viletsam. Kasvatasime kaks väikest seapõrsast, on natuke kartuli kõrvale võtta.* [- - -] *Endiste määruste järgi poleks suutnud seda maksu eladeski maksta, mis on terve lehma pealt, kuid nüüd, kus loodame, et maksudega kergem hakkab, saab ehk pidada tervet lehma. Möödunud aastal oli väga raske loomatoiduga. Tänavu oli parem hein ja antakse ka kolhoosist lisa.* (LISA 3)

1954. aasta veebruari keskel on toiduga paremad lood - heinamaal töötanud said kolhoosist heina ning Erika ostis õlgi, et lehm ära toita. Piima saab aga vähe: *Peaaegu, et on meil veel parem seisukord, eriti loomatoiduga, meie pole ühelgi aastal saanud kolhoosist heina, tänavu, kes töötasid heinamaal, said kõik tööpäevade peale heinu. Mul oligi nii mure lehma pärast, sest olime ju Helgaga kahekesi töötanud ja pole kunagi oma õlgedega välja tulnud. Tänavu töötan ju üksinda ja poleks millegi eest olnud ostagi. Kuid õnneks anti kolhoosist ja 5 tsentnerit ostsin õlgi (piima eest, siis tasun, kui lehm piima tuleb) ja saingi lehma toidetud. Siinsed lehmad annavad vähe piima, see lehm, mis meil ära suri, andis siiski rohkem veidi, kuid see möödunud aastal, kui piima tuli andis 5-7l. Jaanuari kuu ja veebruar puhkab, veebruari lõpus peaks piima tulema. Tänavu vähendati või normi aga poodi on käsk müüa võid, peale normi veel 8 kg. Nii et kolhoosnikul seda soolt ei ole, et võid süüa ja täispiima juua.* (LISA 6)

Nagu eelnevalt mainiti, olid inimesed sunnitud loomi pidama kahe peale, kuni üksinda ei suudetud terve looma eest maksta. Lehma jagamisest räägib Vilhelmine 1954. aasta 16. septembri kirjas: *Lehma peetakse teise perega kahepeale, nad on poole lehma omanikud. Vasikas kasvatakse kahepeale ja sügisel püüetakse sellega täita kolhoosi lihanorm.*

3.4 Haigused ja terviseprobleemid

Psüühilised üleelamised, alatoitus, külm, vitamiinide puudus jne mõjutasid negatiivselt inimeste füüsilist tervist. Näiteks oli Vilhelmine suurema osa Siberis veedetud ajast ja oma viimastel eluaastatel väga nõrk ning kehva tervisega - tema käed, jalad, süda ja ka terve keha pidevalt valutaskid. Valude ja nõrkuse tõttu ei olnud ta suuteline majapidamistöodes kaasa teha, nendega abistas ema Erika. 1953. aasta 10. mai kirjas kurdab Vilhelmine sugulastele Eestis oma tervist: *[- - -] minul endal ka peale teisi hädasi ka käed haiged ja jalad on ju nii viletsad ja süda on ka nii väga haige. Jõud on minul nii otsas, et ei tea, mis see tähendab. Elama aga pead ikka, kuhu sa pääsed, kui pole veel määratud see aeg, et minna igavesele rahule. [- - -]* (LISA 9)

27. detsembri 1953. aasta kirjas räägib ka Erika Vilhelmine tervisest. Ta kartis, et kui teda kaugele saadetakse, ei saa ema üksinda hakkama. Muidu oli sellistes olukordades appi tulnud Helga, kuid raseduse tõttu poleks tema enam tulla saanud. Ema kehva tervise tõttu sai Erika aga metsatööst vabastuse, et ema abistada: *[- - -] Olin ka määratud metsatöödele, kuid mu sõit oli täiesti võimatu, sest ema tervis on nii halb, et kodused välised tööd teen kõik mina. Viisin ema haiglasse ja saingi spravka, et ta vajab abistamist. Siinemaani olen küll töötanud kodu lähedal, kuid kogu aeg olin hirmul, et võivad jälle kusagile hakata ajama. Sügisel olin kuu aega Maiskis pihtal ja suvel olin paar nädalat kaugel heinamaal. Siis Helga käis kandis jõest vett ja aitas, mis vaja, kuid nüüd ei saa ka tema enam aidata, kui mind peaks kuhugi saadetama, sest veebruaris ootab ta väikest. Meil on jõekallas nii järsk, et ema ei saa isegi suvel ilma millegita sealt ülesse. Tänavu on ema tervis kehvem, kui eelnevalt. [- - -]* (LISA 3)

1954. aasta 14. veebruariks oli Vilhelmine tervis veelgi hullemaks läinud ning Erikal jäi veel loota, et ema ei kannataks enam kaua: *[- - -] Ema tervis ei parane mitte põrmugi, aga läheb iga päevaga hullemaks. Tema haigus on peamiselt kõik südamest tingitud. Üleval liigub ka hoopis vähe, peamiselt ainult lamab. Ma teen kõik toimetused ise, temast pole midagi abi*

enam. Ma ei taha midagi, et ta teeks, olgu ükskõik, kui raske. Annaks ainult Jumal talle eli ja et ta mitte ei vaevleks. Ma ei taha selle peale mõelda, ega oska ette kujutada, mis teeksin siis, kui pole enam teda. [- - -] (LISA 6) Vaid mõned kuud enne oma surma, 1957. aasta septembris (Vilhelmine suri novembri alguses) kirjutab Vilhelmine arvatavasti ühes oma viimases kirjas Helgale tema sünnipäevaks: *Varsti on 16.september, mina aga vilets, ei saa midagi ette võtta. Soovin sulle kallis laps palju tervist ja õnne sinu elus. Ole tubli, küll Jumal aitab. Lastele palju kalli kalli. Mõni teine kord kirjutatan rohkem. [- - -]* (LISA 10)

Haigused tabasid ka teisi, näiteks 1950. aasta 22. novembril kirjutab Vilhelmine Erika haigusest: *[- - -] Oktoobripidustused olid küll kenad, oli ühte kui teist. Helga käis küll, Erikal oli hambajuure põletik, oli kõrge palavik ja hambavalu. Peale selle kaua veel oli terve pea haige. [- - -]*

3.5 Tähtsamad sündmused

Kirjades tulevad esile kaks tähtsat Siberis veedetud aja jooksul toimunud sündmust - Helga pulm Udog ja Vilhelmine surm. Esimest korda tuleb Helga peigmehest juttu Vilhelmine kirjas 20. märtsil 1953. aastal. Udo oli Vilhelminelt Helga kätt palunud ning too oli nõustunud. Vilhelmine jutustab, kuidas umbes kaheksa aastat metsatööd ja üksindust tüütas Helga ära ning mehega koos oleks lihtsam hakkama saada: *[- - -] Ta on osalt õnnelik, et tema noormees on tubli noormees ja teatud isik ja hindab Helgat väga. Udo kirjutab mulle kirja ja palus Helga kätt. Ma vastasin, et ega minul selle vastu midagi pole, kui teie teineteisele meeldite. Eks kevadel vaatame, kuidas kõik see kujuneb. Helga asi on nii, et ta on tüdinenud neist sõitudest, mis langeb üksikule inimesele siin osaks. Juba kaheksa aastat järjekindlalt metsatööl, ühiselamutes, kisa, kära sees. Muidugi tuleb palju muresid juurde, aga eks mees aita kanda. [- - -]*

Juba sama aasta 30. aprillil peeti noorte pulmi ning Helga perekonnanimeks sai Otsa. Oma 10. mai kirjas sugulastele avaldab Helga, et tema jaoks oli abielu Siberis varem täiesti vastuoluline, kuid mõistis, et õige kaaslasega on parem keerulist teekonda läbida: *[- - -] Arvatavasti kuulsid talvel, et kavatsen abielluda. Nüüd olen siis kindlale otsusele jõudnud. Olen muutnud oma nime ja kannan nüüd oma mehe nime Otsa. Senini oli mu mõttes mitte kunagi abielluda siin - Siberis, kui jääme siia alaliseks, jään üksikuks, olin ühe sõnaga suur abielu vastane. Nüüd ometi muutsin aga oma otsust, sest olen leidnud endale kaaslase, kes on*

mulle abiks astuma raskel teel, mida kahekesi käia on palju kindlam ja julgem. [- - -] (LISA 11)

Vilhelmine tervis oli küüditamise alguses juba väga vilets ning karmide elutingimuste mõjul see aastatega aina süvenes. Vilhelmine eluaastate lõpul hoolitses tema eest Erika, Helga elas koos oma mehe perega eemal. Vilhelmine suri 5. novembril 1957. aastal. Raadiogrammide abil saadeti sugulastele ja Helgale teade Vilhelmine surmast nii kiiresti kui võimalik, kuid Erika kirjutab Helgale tervest sündmusest 7. novembril: *Teadustasin Sulle ema surmast kohe, kui ta suri. Ada sõitis Maiski ja saatis raadiogrammid Sinule ja Adeele tädile. Kallis Helga, muidugi erutas Sind see väga, kuid arvasime, et siiski on õigem Sulle teadustada ükskõik, kui raske Sulle ka see ei oleks. Nüüd puhkab emake mullas, vaba kõigist piinadest. Ei tea, kallis õeke, kas kirjeldada Sulle kõigest tema viimastest piinadest, või rääkida siis, kui saabub aeg, mil kohtume. Raske on Sul lugeda neid ridu, veel raskem minul mõelda neile läbielamistele. Kuid siiski kirjeldan Sulle kõik. [- - -]*

Oma kirjas kirjeldab Erika Helgale ema viimaseid nädalaid ja läbielamisi: *[- - -] Ema tahtis hirmsasti koju ja pühapäeval 27.okt tõime Agneseaga ta koju. Nädal aega istusin haiglas tema juures, abistasin teda igal momendil, sest ta vajab seda ja palus, ära jäta mind siia üksi. Teine nädal veetsin kodus, samuti abistades teda, nii öösel, kui päeval. Ta vajab rohkem abi, kui väike laps. Ja ma tegin seda nii suure armastusega. Ma ei tundnud mingit hirmu tema juures istudes magamata juba teine nädal. Ma ei kartnud ka siis, kui ta sonis ja kõiki surnuid enda juures nägi. Kui viimased kaks päeva tegid mind hoopis teiseks. Ma kaotasin kõik julguse, mis minus seni peitus. Mu närvid läksid nii läbi, et ei tea, kuidas neid suudan tugevdada. Meie armsat onnikest kardan ma nii, et ei suuda enam seal elada. Oleme Reinukesega mõlemad praegu Ada ja Agnese üürnikud. [- - -]*

Haiguse tõttu hakkas Vilhelmine oma viimaste päevade jooksul sonima ning kohti ja inimesi segama ajama. Tema uimases olekus öeldud laused olid tavaliselt suunatud küüditajate vastu: *[- - -] Pärast hakkas segama, et mis maja see on. Arvas tihti, et Eestis omas majas. Mind kutsus vahest Helgaks. Omas haiguses süüdistas ta kogu aeg parteid ja suurt kodumaad. Ja kordas ikka - ma ei salli neid, ei salli, ei salli. [- - -] Ka haiglas viimased kolm päeva ei lasknud ta enam ei pritsegi panna. Rääkis mulle, et enam ei lase panna, sest nad on mind juba nendega ära mürgitanud, panevad igasugust mürki sisse, et ma ei räägiks välja, mis nad minuga on teinud. [- - -]*

Aja jooksul kadus Vilhelmine silmanägemine ning ta piinles valudes. Mõni päev enne surma algas tema “appihüüd”, nagu Erika seda nimetas. Vilhelmine karjus ja anus abi, mida Erika ega keegi teine talle enam pakkuda ei saanud. Peale seda magas ta üle päeva, nähtavasti ikka valudes, ning suri kell kolm. *Ta magas kaua 5-6 tundi rahulikku und. Arvasime kõik, kes me seal istusime teise voodi peal, Ada, Agnes, Leena, Marus ja mina, et see on tema surma uni ja iga minut lahkub ta igaveseks. Kuid emake ei saanud surra kuidagi. Kui ta oli täielikult elus, ei saanud tema rahu kauemaks, kui kümneks minutiks. Kas oli vaja külge keerata, sest tema kondid oli lamamisest veristunud, või juua anda või ajas oksele. Nüüd magas aga nii kaua ja toas oli täitsa surnu lõhn. Emake vaevles terve öö, süda vahete vahel katkes töötamast raskete oietega, kudi siis hingas jällegi. Emake elas nii veel päeva, ühe öö ja kolmandal päeval teisipäeval kell kolm lahkus emake igaveseks.*

Pärast surma tuli välja, et pritsid, mida Vilhelminele haiglast anti, olid valu ja organismi tugevdamise vastu, mis ilmselt põhjustasidki nii piinarikka surma. Erika oli aga arvanud, et pritsid ainult valude vastu on ning tundis end seetõttu ema surmas väga süüdi: *Inimesed ütlevad kõik, nii venelased, kui eestlased, et ema vaevles sellepärast need kaks päeva nii, et mina segasin tal surra. Aga et tema üldse nii kaua vastu pani, on põhjuseks need pritsid. Sest emake oli juba mis ajast söömata ja süda oli tal ikka haige, aga nüüd pidas süda nii kaua vastu. Tema kontidel ei olnud enam liharaasukest. Mina arvasin, et need pritsid on ainult valude vastu. Kuid nüüd, kui ta enam ei lasknud ise endale pritsi panna, küsisin, et mis vastu need pritsid olid, siis nad ütlesid, et valude ja organismi tugevdamise vastu. Siis oli mul nii kahju, et ma lasin oma emakest nii kaua vaevata. Nagunii ta oli surija ja kaks nädalat pidi ta võitlema elu ja surma vahel. Matsime emakese 6.nov kell 2 päeval.* (LISA 12)

Uurimistöö kolmandas peatükis analüüsiti kirjavahetusest Siberisse küüditatud perekonna ja Eestis elavate sugulaste vahel. Kirjadest toodi välja teemad nagu elutingimused, rahaprobleemid ja tööolud, toit ja koormised, haigused ning kaks kõige tähtsamat sündmust, surm ja pulm, mis Siberis viibitud aja jooksul juhtusid. Teemade järgi on ära jaotatud katkendid, kus neid teemasid või probleeme mainitakse. Säilinud kirjade põhjal on võimalik järeldada, et küüditatud kannatasid hirmu, igatsuse, kurbuse ja teadmatuse all, kuid nendel tunnetel ei lastud endast võitu saada, kuna peamine eesmärk oli ellu jääda. Lisaks tuleb mitmes kirjas välja, et kuigi olukord oli ülimalt keeruline ja peaaegu väljakannatamatu, ei kaotatud koju naasmise asjus lootust. Läbi kirjades leiduvate sõnastuste, ütleliste ja

arvamuste saab ka perekonna isiksuste ja iseloomude kohta ettekujutuse. Kirjavahetuse analüüsiga anti ülevaade Siberi elutingimustest, -korraldusest, -sündmustest ja emotsioonidest.

4. AUTORI PEREKONNA MÄLESTUSED

Käesolevas peatükis viiakse läbi intervjuu, mida seejärel analüüsitakse. Narratiivse intervjuu korral avab intervjuueeritav kindla sündmuse ajalugu, mida ta on ise kogenud. Nimelt on Mare Tammerand sündinud ja elanud esimesed eluaastad karmis Siberis. Perekond Kala küüditamisel ja esimestel aastatel Siberis ta veel sündinud ei olnud ning seetõttu tugineb ta esimestele küsimustele vastates Erika kirjapandud ning oma ema, Helga, suulistele mälestustele.

4.1 Intervjuu Mare Tammerannaga

Käesolevas alapeatükis viiakse läbi intervjuu autori vanaemaga. Mare Tammerand sündis 20. jaanuaril 1954. aastal Siberis. Tema vanemad Helga ja Udo Otsa olid küüditatud lastena ning hiljem seal tutvunud ja pere loonud. Aasta hiljem, 1955. aastal sündis Siberis ka Andres ja 1957. aastal Anne. 1958. aastal alustasid nad suure perena pikka koduteed Eestisse.

- Milline oli sinu vanemate perekondlik taust?

Minu isa Udo Otsa sündis 29. detsembril 1929. aastal. Tema isa Johannes Otsa (19.04.1896–18.12.1941) sündis Virumaal. Ta oli saanud hea hariduse, töötas Kadrinas vallavanemana, juhtis krediitkassat, töötas Tarbijate Ühisuses. Ta oli aktiivne kogukonnaliige, Kadrina rahvamaja ehitus oli osaliselt ka Johannese elutöö. Udo ema Marie Otsa (29.07.1898–9.12.1981) oli Neeruti kooli õpetaja ning samuti väga lugupeetud inimene. Nende poeg Udo Otsa sündis Neerutis Jõetaguse külas Vahtrapuu talus. Poiss lõpetas Eestis kolm klassi, kui 11-aastaselt Siberisse viidi.

Minu ema Helga Otsa sündis 16. septembril 1926. aastal. Tema isa Rudolf Kala (01.09.1899–17.07.1942) sündis Anu ja Jaan Kala kümnelapselises peres Vanatoa talus Näsu Külas Küti vallas Virumaal. Ta osales I maailmasõjas, peale seda läks koos vennaga politseikooli ja Rudolfist sai Jõhvi konstaabel. Peagi abiellus ta Narvast pärit Vilhelminega (02.10.1900–05.11.1957), keda hüüti Villuks. 1922. aastal sündis poeg Heino ning 1926. aastal kaksikud Helga ja Erika. Rudolf ehitas ilusa kodu Jõhvi raudtee lähedale praeguse

viadukti alla. 1941. aasta juunis oli Heino lõpetanud Tapal gümnaasiumi ning Helga ja Erika Jõhvi Algkooli. Tüdrukud õppisid muusikakoolis klaverit, esinesid tihti koos klaverimänguga ja laulsid duette. Rudolf oli kriminaalpolitseinik, lisaks oli ta kaitseliidus majanduspealik ja isamaaliidus. Villu oli naiskodukaitse esinaise asetäitja ja hoolitses kodu eest. Heino oli noorkotkas, tüdrukud kodutütred.

- Millised on Sinu vanemate mälestused küüditamisest?

Udo oli meenutanud, et 14. juunil 1941. aastal ilmusid tallu 3 meest - ohvitser, soldat vintpüssiga, millel tääk otsas, ja tsiviilriietes kohalik tegelane portfelliga. Loeti ette küüditamisotsus ja kästi asjad kokku pakkida. Käituti inimlikult, nad täitsid lihtsalt käsku. Inimesi vagunisse laadides eraldati pereisa perest, alaliseks. Udo koos emaga viidi Novosibirski oblastisse, kus vangid, Eestist üle 800, Lätist üle 1100 inimese, laaditi viljaveopargastele ja viidi Obi jõge mööda edasi. Toiduga oli kitsas, rinnalapsed surid. Mitu korda laaditi vangid ümber, juuli lõpuks jõuti sihtkohta - Kamennõi külla, kolhoosi nimega Gigant.

Helga ja Erika on meenutanud, et aeg oli ärev. Isale oli öeldud, et sul on auto, võta pere ja sõida kuskile kaugemale, aga tema ütles, et tal küll mingit süüd pole, et põgeneda. 13. juuni öösel pidi politseimajas olema erakorraline koosolek, kust oli millegipärast kohe alguses osa inimesi koju saadetud, Rudolf nende hulgas. Tüdrukud tulid öhtul sõbrannade juurest ja imestasid, et miks on nii palju vaguneid jaamas. Vend Heinogi tuli öhtuse rongiga koju.

Terve pere äraviimist ei võinud keegi aimatagi, kuigi suur kartus oli isa pärast. Hommikul pool viis taoti uksele ja nõuti sisselaskmist. Küüditati terve pere. Neile ei öeldud alguses, et peavad kõik kaasa tulema. Isa istus aluspesus püssimeeste vahel, tal ei lubatud üldse liikuda. Terve maja otsiti läbi, kõik raamatud seinakapist tõmmati põrandale. Ema oli juba mitmel korral kokku vajunud. Viimaks öeldi, et kõik peavad kaasa tulema, aga kuhu, seda ei öeldud. Kaasa lubati võtta 100 kg ulatuses riideid ja söögikraami. Kõik olid nii hirmul, et ei osanudki midagi kaasa võtta. Nii oli neil ainult mõni väike kohver pakitud. Nad olid ju alles lapsed, 14-aastased.

Hiljem aga tüdrukute koolivennad ronisid väikese õhuakna kaudu majja ja viisid isa kätte vagunisse järgi nii toidukraami kui ka riideid. Et tema nagu tugevam ja jõuab tassida. Arvasid

ju kõik, et saavad pärast kokku. Meeste vagunid olid viimased ja need eraldati juba Jaroslavi jaamas. Nemat viidi vangilaagrisse, naisi ja lapsi aga asumisele.

Kuna kodu oli jaama lähedal, läksid nad püssimeeste vahel jala. Jaamas seisis loomavagunid, kuhu nad siis aeti. Sisse olid tehtud narid ja nurgas "WC" raiutud auk vaguni põrandal. Vagunisse paigutati umbes 35 inimest. Sõit kestis kokku rongiga ja mööda jõge 47 päeva: rongiga Jõhvi-Tapa-Tartu-Pihkva-Sverdlovsk-Tjumen-Omsk-Novosibirsk, praamiga mööda Obi jõge Vasjugani lisajõe, kaatriga Vasjugani pidi Narõmist Maiskisse, kus hobusega viidi pakid ja haiged, teised läksid jala Vesjolõi külasse. Kohale jõuti juuli lõpus.

- Millised olid sinu perekonna mälestused Siberi elust?

Udo oli meenutanud, et tema ema töötas esialgu põllul, peale viljakoristust saadeti nuluoksi varuma. Siberi talved olid karmid, külma kuni -50, lund meetri jagu, tuisud. Selga-jalga panna polnud midagi. Järgmiseks kevadeks oli nende külas kolmandik väljasaadetutest ja naaberkülas enamus surnud.

Helga ja Erika mälestuste järgi olid Siberis elavad venelased küllaltki raskes olukorras: kevadeti olid suured ülejutused, suved lühikesed. Vilja ja kartuli kasvamiseks jäi seetõttu aeg lühikeseks ning seegi raasuke, mis saagiks sai, läks riigile. Sealsed venelased olid samuti asumisel, aga neid oli toodud 12 aastat varem rahu ajal ning siis jäeti perekonnad kokku. Küüditatud inimestesse suhtujaid oli igasuguseid. Külaelanikud teadsid, mis ees ootab - nälga ja viletsus ning sellepärast ei tahtnud nad eriti heameelega korterissegi võtta. Kui ei olnud aga enam midagi üüri eest anda, tuli minna tühjadesse barakkidesse, kus olid kõik viletsad koos - nari, nari kõrval.

Asumisel kuulusid küüditatud keskuses asuvas komandatuuri alla, kus tuli korra kuus teada anda, et pole kuhugi lahkunud. Esimesed kolm aastat olid kõige raskemad. Nälga valitses kõikjal. Kevadel polnud küla lähedal ühtki nõgese põõsast, sest need kulusid toiduks, mis aga tuli keeta ilma soolata, sest seda polnud. Inimesi suri iga päev, ka vend Heino suri 20 aastasena nälga. Keegi ei teadnud, mida toob järgmine päev. Perekonna hea tuttav Jõhvist proua Onton kutsus neid Vesjolaja külast ära nende külla Kamennõisse. Nad said komandatuurilt loa ja lahkusid. Pr. Onton andis neile ka ulualust, kuhu ta oli juba hulk eestlasi

mahutanud. Nendel oli kauplus Jõhvis ja seega vast natuke rohkem raha kodus. Näiteks ostis ta Siberis kohe endale lehma ja onni. Nad abistasid tütreka koos paljusid kaaskannatajaid.

Tüdrukud käisid venelaste juures tööl ja said paar suutäit süüagi. Kui nad said 17 aastat vanaks, astusid kolhoosi, et saada maad. Hakkasid kolhoosis tööle ja muretsesid endale paar kana ja seapõrsa. Ema Villu oli neil väga haige, aga kodus loomi suutis talitada. Tal olid tasakaalu häired ja seetõttu kukkus alalõpmata - üleelamised jätsid omad jäljed. Hiljem sai pere kolhoosist võlgu mullika. Algul oli lehm kahe pere peale, aga piim oli majas ja nälg oli möödas. Töö oli raske, aga kui kõht täis, tuli ka jõud tagasi ja meeleolu parem.

Kui lõppes sõda, hakkas ühendus kodumaaga. Sugulased hakkasid saatma pakke, nii et tüdrukud said endale midagi selga ja saadeti ka toidukraami, eriti kuivaineid. Peale musta leiba ei olnud aastaid näinud ei mannat ega valget jahu. Ka sulatatud rasva saadeti. Normid riigile olid küllaltki suured. Nende vasikas läks lihanormiks. Või läks ka riigile, aga võid sulatades jäi see või-alus endale. Riigile läks sulavõi. Pett jäi ka endale. Piima andsid lehmad vähe, sest nad olid putukatest ära piinatud. Vahel käis ka rändkino. Näidati küll ainult kommunistlike filme, aga oli natuke vaheldust. Kõiki pühi ja sünnipäevi pühitsesid eestlased koos: kartuli ja punase peediga tehtud tordid, kohviks kõrvetati teri ja herneid. Lauldi ja tuletati ikka alati meelde kodumaad. Suur rõõm oli saada kirju sugulastelt. Ilma lootuseta ei elatud päevagi. Salajane lootus saada kunagi koju, andis alati jõudu edasi elamiseks.

- Millised olid sinu mälestused Siberist?

Mina sündisin 20. jaanuari öösel 1954. aastal. Sünnikohaks sain Tomski oblast Vasjugani rajoon Maiski külanõukogu. Maiski haigla arst oli öelnud, et paneme sünniajaks 20. jaanuar, sest 21. jaanuar on Lenini surma-aastapäev ja miks peab see laps sünnipäevi leinapäeval pidama. Mu isa oli sel ajal kogu talve 300 km eemal taigas metsatööl. Üks eesti naine oli kolhoosist hobuse võtnud ja nii me Maiski haiglast 25 km 40-kraadise pakasega ree peal koju tulime. Mingil ajal käisime vennaga Venemaal lasteaias, mul on meeles piima-kruubisupp. Rohkem mälestusi sellest ajast pole. Mäletan ähmaselt pakitud asju ja pidevalt räägiti, et varsti saame kodumaale.

- Millised olid sinu mälestused tagasi pöördumisest?

1958. aasta märtsis tuli lõpuks vabastus, et me võime kodumaale minna. Juuni alguseks olid dokumendid korras, reisiraha olemas ja algas sõit kodumaa suunas. Vanaema Villu ja onu Heino jäid Siberi mulda. Isapoolne vanaema Maria oli 60, ema ja isa alla 30, mina nelja, vend kolme ja õde poole aastane. Laevasõit mööda Obi jõge kahe päevaga Novosibirskisse. Mul läks praht silma ja kui arst abi andis, karjusin, et *babuska pamagi*. Laeval oli karupoeg puuris. Miks ja kuhu ta viidi, ei tea. Novosibirskist alustasime reisi rongiga Leningradi. Lastega reisimisel oli võimalus saada piletid lastevagunisse. Paraku olid seal ka tavareisijad, kes pahandasid laste peale, kes ei osanud 3-4 päeva wait olla. Leningradi jõudes oli vanaema oma vana kasuka, mille peal me lapsed magasime, pingi alla peitnud. Oli ju juunikuu. Balti vaksali oli vaja minna kompsude ja väikeste lastega pika maa. Teise jaama jõudes ootas meid üks naine, et te unustasite kasuka... Leningradis ootasime pika päeva. Mina olin osanud seal ära kaduda ja mind leiti suurest lillepeenrast lilli korjamas. Järgmise päeva varahommikul olime jõudnud Rakvere jaama.

- Milline oli kohanemine Eesti eluga?

Me olime kodumaal, aga meil polnud kodu. Meil olid kallid sugulased, kes meid aitasid, kuigi ka neil oli raske. Eestis sugulaste juures oli üks perenaine, kes lõi rusikaga lauale ja ütles, et minu kodus vene keelt ei räägita. Seda mäletan, et üks tüdruk naeris meid vennaga, et me mingit imelikku keelt räägime. Isa sai Hulja sovhoosi traktoristiks, ema põllutööliseks. Saime väikese korteri Saukse külla. See oli meie esimene kodu. Olime seal küll ainult kolm aastat, aga minu kõige ilusamad lapsepõlve mälestused on Saukse külast. Elu läks edasi, nagu kõigil teistel.

Kui isa Moskva tehnikumi lõpetas, kolisime Harjumaale Peningile. Isa oli töökoja juhataja, hiljem töötas traktoristina, ema sai mõne aasta pärast sööklasse tööle, õppis töö kõrvalt ja oli söökla juhataja, kuni raske haigus ta 62-aastaselt ära viis. Läksime vennaga Peningi algkooli, hiljem Raasiku kooli ja õde Arukülla. Ma ei tea ühtegi vahejuhtumit koolis, et oleks midagi mainitud meie minevikust. Sellest vaikiti. Minu klassikaaslased ei teadnud meie pere lugu. Olime kõik ühesugused oktoobrilapsed ja pioneerid ning astusime komsomoli. Häbenesin ainult oma sünnikohta passis - Venemaa. Küsiti ikka, et kas sa oled siis venelane. Vastust ootamata küsimus unustati, aga mina põdesin. Tundsin teismelisena, et me olime oma perega teisejärgulised.

- Kas Sulle meenub veel midagi, mida sooviksid jagada?

Meil on olemas Rudolf Kala surmatunnistus 1960. aastal välja antud Jõhvi Rajooni Perekonnaseisuaktide Büroo poolt, et ta suri 11. novembril 1944. aastal kopsutoru vähki. Mu ema ja tädi soovisid teada täpsemalt oma isa saatusest ning tegid 1989. aastal advokaadi abiga järelepärimise. Selgus, et Rudolf oli olnud esialgu Sverdlovski oblastis Sosva vangilaagris, kus ta juba 17. juulil 1942. aastal oli mõistetud Stupino surmalaagris mahalaskmisele. Kui ema sai enne oma surma teada õigest surmateatest, ütles ta ohates, et hea, et isa ei pidanudki nii palju aastaid neid piinamisi kannatama. (LISA 9; LISA 10)

Esimeses alapeatükis avaldati intervjuu autori vanaema Mare Tammerannga, kelle vanemad olid lastena Siberisse küüditatud ja ta ise seal sündinud. Intervjueeritava isiklik seos ja kogemus küüditamisega tagab intervjuu elulisuse ja usaldatavuse. Intervjuu käigus selgus, milline oli nende perekonna küüditamise lugu, millist elu nad Siberis elasid ning milline oli teekond Siberisse ja tagasi Eestisse.

4.2 Intervjuu analüüs

Käesolevas alapeatükis analüüsitakse eelmises alapeatükis läbi viidud intervjuud. Et mõista paremini intervjuu käigus saadud vastuseid, tuuakse välja olulisemad detailid ja teadmised ning avatakse vastused üldisemalt.

4.2.1 Perekondlik taust

Intervjuu alguses käsitletakse perekond Kala perekondlikku tausta. Mare Tammerand mainib nii enda ema Helga Kala kui ka isa Udo Otsa perekonda. Nimelt oli Udo isa olnud väga aktiivne kogukonnaliige, mis oli ilmselt üks põhjus perekond Otsa küüditamiseks. Helga Kala vanemad olid mõlemad samuti vägagi aktiivsed: Rudolf Kala oli kriminaalpolitsei ning Villu oli naiskodukaitse esinaise asetäitja. Kuna küüditatute nimekirja kuulusid ohvitserid ja kriminaalpolitseinikud, oli ka perekond Kala küüditamise ohver.

4.2.2 Perekonna küüditamine

Järgnevalt avatakse perekond Otsa ja perekond Kala mälestused küüditamisest. Udo Otsa meenutused on lühilauseelised, sest selle meenutamine oli tema jaoks traumaatiline. Erika mälestused küüditamisest on emotsionaalsemad, süngemad ja valusamad. Perekond Kala seas valitses kartus isa pärast, kuid tema ise jäi enda süütusele kindlaks. Mälestuste järgi võib eeldada, et küüditajad käitusid nendega üsna vägivaldselt ja julmalt, mille põhjuseks võib pidada Rudolfi ametit. Terve pere ära viimine oli neile aga suureks üllatuseks. Nagu ka paljud teised küüditatud, ei teadnud ka nemad, kuhu neid viiakse ja millal nad naasevad. Positiivne detail Erika mälestustest on tema ja Helga klassivendade lahkus ja sõbralikkus.

4.2.3 Perekonna elu Siberis

Intervjueeritav jagab enda vanemate mälestusi elust Siberis. Tema isale oli sel teemal rääkimine emotsionaalselt väga raske ning eesti keeles kirjutamine keeruline, aga ta on meenutanud, et Siberis oli tööd palju, kliima karm ning lühikese aja jooksul hukkus suur osa tema kolhoosi elanikest. Erika ja Helga on Siberist meenutanud ülejäänud kolhoosi elanikke, kelleks olid venelased, kes olid sinna saadetud juba umbes 12 aastat tagasi. Kuna nemad olid Siberi karmides tingimustes juba pikka aega elanud, oskasid nad ette näha, mis uusi elanikke ees ootab. Raskes olukorras ei tahetud ka enda korterit jagada ning uued tulijad pidid kolima barakkidesse, kus oli väga kitsas ja ebamugav elada. Küüditajad olid kolhoosides range kontrolli all, et välistada nende lahkumist.

Helga ja Erika mälestuste põhjal olid perekonna kolm esimest aastat Siberis kõige keerulisemad. Vesjolaja külas, kus perekond sellel ajal viibis, ei leidunud ega jätkunud süüa ja paljud inimesed hukkusid, nende hulgas ka 20-aastane vend Heino. Olukord hakkas aga paranema, kui peretuttav proua Onton neid Kamennõi külla kutsus ja elamist pakkus. Pr. Onton oli jõukas ning abistas oma tütreaga paljusid abivajajaid, ka Helgale ja Erikale said kolhoosis tööd ja tasuks ka süüa. Kui kaksikud 17-aastasteks said, astusid nad maa saamiseks kolhoosi ning hakkasid läbi raske töö ja pingutuse perele ise elu üles ehitama. Vilhelmine oli

haige ning suutis vaid loomade eest hoolitseda, kuid perekonna üldine meeleolu paranes tänu nälja ja rahapuuduse vähenemisele.

Sõja lõppedes hakkasid sugulased Eestist perekonnale pakke saatma. Saadetised sisaldasid riideid ja toitu (kuivaineid, sulatatud rasv). Saadud esemed tõid perele suurt rõõmu ja kergendust, sest riided olid külmade ilmade jaoks ülimalt olulised ning paljusid toiduaineid ei olnud nad aastaid näinud ega söönud. Kaksikud on meenutanud ka rändkino, mis harva kolhoosides käis. Kuigi näidati vaid kommunistlikke filme, võeti seda kui meelelahutust ja vaheldust. Mälestustest tuleb samuti välja, et kolhoosides elavad eestlased olid vägagi kokkuhoidvad, kuna tähistasid pühi ja tähtpäevi koos. Pidustuste korral valmistati pidusööki ning meenutati ja igatseti kodumaad.

Mare Tammerand jagab ka enda enda mälestusi Siberi elust. Ta sündis 20. jaanuaril 1954. aastal Tomski oblastis Vasjugani rajoonis Maiski külanõukogus. Tegelikult oli sünniaeg 21. jaanuar, kuid Maiski haigla arst oli soovitanud aja ära muuta, sest 21. jaanuar oli Lenini surma-aastapäev ja seega ka leinapäev. Mare sündimise ajal oli tema isa Udo taigas metsatööl ning vastsündinu sõidutati koos emaga 25 kilomeetrit 40-kraadise pakasega koju saaniga. Lisaks meenub Marele ähmaselt Venemaal lasteaias käimine ja sagedased jutud kojuminekust.

4.2.4 Perekonna tagasipöördumine Eestisse ja kohanemine kodumaal

Helga perele anti luba Eestisse naasta alles 1958. aasta märtsis ning juuni alguses algas teekond koju. Mare väljendab kurbust vanaema ja onu pärast, kes jäid Siberi mulda ja koju tagasi tulla ei saanudki. Siberist lahkudes oli Mare isapoolne vanaema 60-aastane, ema ja isa alla 30-ne, Mare ise nelja, vend Andres kolme ning õde Anne poole aastane. Mööda Obi jõge sõideti laevaga kaks päeva Novosibirskisse, kust seejärel jätkas teekond rongiga Leningradi. Kottide ja väikeste lastega pika maa läbimine Balti vaksalisse oli keeruline ning Leningradis tuli perel veel pikka aega oodata. Marele meenub Leningradis ära kadumine ja hiljem tema leidmine lillepeenrast. Perekonna teekond koju oli kindlasti kurnav ja vaevaline, kuid järgmisel päeval olid nad jõudnud Rakvere jaama, kodumaale.

Mare mälestuste järgi oli Eestis kohanemine keeruline, kuna perel ei olnud kohta, kuhu naasta: “Me olime kodumaal, aga meil polnud kodu.” Kindlasti raskendas kõikide küüditatute olukorda ka majanduslik aspekt, kuna raha oli vähe ja kindlat sissetulekut veel ei olnud.

Perekonda aitas sugulaste tuttav perenaine, kes aga keelas enda kodus vene keele rääkimise. Naise emotsioonid on arusaadavad, sest paljudel eestlastel oli sel ajal põhjendatud negatiivsed vaated venelaste ja vene keele vastu. Samas ei osanud Mare ja tema vend väga hästi eesti keelt. See põhjustas ka naeruvääristamist ja halvustamist teiste eesti laste poolt. Eestis sai Mare isast traktorist ning emast põllutöeline. Perekond kolis väikesesse korterisse Saukse külas, kus nad veetsid vaid kolm aastat. Vaatamata lühikesele ajale, mis veedeti Saukse külas, on Mare kõige ilusamad lapsepõlve mälestused just sealt pärit.

Hiljem kolis perekond Harjumaale Peningile, Mare isast sai esialgu töökoja juhataja, kuid seejärel töötas ta jälle traktoristina, ema töötas sööklas ning samuti õppis töö kõrvalt. Helga suri 62-aastaselt 1989. aasta 30. juunil. Koolis perekonna läbielamistest ja minevikust ei räägitud, sest nende lugu ei teatud ja ilmselt oli see ebamugav ja keeruline teema kõikide jaoks. Samas mäletab Mare enda sünnikoha häbenemist, sest tuli ette küsimusi tema rahvusest: “Kas sa oled siis venelane?” Taolised küsimused tekitasid nii Mares kui ka ilmselt teistes pereliikmetes piinlikkust ja häbi, mistõttu tundis perekond end teisejärgulisena ja ebaolulisena.

4.2.5 Rudolf Kala hukkamise asjaolud

Viimase küsimusega paluti intervjuueeritaval välja tuua midagi, mida ta ise oluliseks ja märkimisväärseks peab. Mare jagas ühte Erika ja Helga mälestustest, mis räägib nende isa Rudolf Kala surmast. Nimelt on autori perekonnal alles hoitud 1960. aastal Jõhvi Rajooni Perekonnaseisukaardide Büroo poolt välja antud Rudolf Kala surmatunnistus. Seal peetakse tema surmakuupäeva 1944. aasta 11. novembriks ning surmapõhjuseks kopsutoru vähki. Kui Vilhelmine surmatunnistust nägi, väljendas ta kergendust, kuna varasem surm tähendas Rudolfi jaoks vähem kannatusi ja piinu. Helga ja Erika tegid 1989. aastal advokaadi abiga järelepärimise, mille käigus selgus, et Rudolf oli juba 1942. aasta 17. juulil Sverdlovski oblastis Sosva vangilaagris mõistetud mahalaskmisele. Rudolf Kala esialgne fiktiivne surmatunnistus on vaid üks mitmetest näidetest, mis tõestavad Nõukogude võimude ebasiirast ja valelikku käitumist küüditajate dokumentide ja isikliku informatsiooni vastu. (LISA 9; LISA 10)

Teises alapeatükis analüüsiti Mare Tammerannaga läbi viidud intervjuud, toodi esile ja resümeeriti vastustes esinevaid tähtsamaid teemasid. Tänu intervjuueeritava isiklikele

mälestustele avalduvad intervjuus tegevused, käitumisviisid ning mõtteviisid, mida ilma mälestusteta poleks olnud võimalik avastada. Terve peatüki käigus avati perekond Kala ajalooline taust, meenutati nende küüditamist, käsitleti perekonna elu Siberis ja sealt tagasitulekut Eestisse ning kohanemist Eesti eluga.

KOKKUVÕTE

Ligi 50 aastat oli küüditamise olemust ja sisu püütud varjata, salastada, unustada ja õigustada. Eesti vabanemisega hakati julgemalt küüditamise teemat kajastama - koguti mälestusi, kirjutati raamatuid ning tehti ka filme. Enne seda häbeneti või kardeti oma läbielamistest rääkida, sest küüditamise ohvrid pidid Eestisse tagasipöördumisel aastaid taluma halvustamist ja tagakiusamist. Inimeste mälestused nendest sündmustest on mitmest küljest sarnased, kuid samas erineb iga inimese kogemus, suhtumine ning läbi- ja üleelamine, mis mõjutavad ka nende mälestusi. Paljud inimesed on mingil moel ühenduses küüditamise traagiliste sündmustega, kuid igal järgneval põlvkonnal nõrgeneb side nende mälestuste ja kogemuste avaldajatega.

Autori peres on alles hoitud kirjavahetust, millest avalduva perekonna ajaloo kaudu on võimalik mõista nii üksikisiku kui ka terve rahvuse traumasid ja traagikat - selguvad inimeste läbielamised, hakkamasaamine, suhtumine ja emotsioonid. Olnud uurinud enda perekonna elusaatusi ja üleelamisi, on töö autoril selgem arusaam oma suguvõsa ajaloost, mis aitab kõrgemalt väärtustada ja hinnata oma perekonda.

Autori vanaemaga (Mare Tammerand) läbi viidud intervjuu andis veelgi täpsema ülevaate perekond Kala kogemustest. Lisaks elule Siberis käsitleti intervjuu jooksul ka perekonna taustainformatsiooni, küüditamist, tagasipöördumist Eestisse ning sellega seoses ka kohanemist Eesti ühiskonnaga. Mare Tammeranna ning Erika ja Helga Kala mälestuste põhjal kujuneb välja veelgi selgem kujutluspilt juuniküüditamise olemusest ja selle käigus küüditatute läbielamistest perekond Kala näitel. Perekondlik taust võimaldab paremini mõista nende olukorda sellel perioodil ning mälestused küüditamisest toovad esile emotsioone nagu hirm, teadmatus ning ärevus, mida ilmselt kõik küüditatud pidid kogema.

Küüditatud Eesti elanikud olid sunnitud aastaid igatsema enda kodumaad enne, kui neil lõpuks sinna naasta lubati. Luba Eestisse oli väga keeruline saada, kuid alates 1950. aastate keskpaigast oli võimalus koju saada suurem. Intervjuus tuleb aga välja paradoks eelaimuste ja karmi ning armetu tegelikkuse vahel. Nimelt ei oodanud küüditatud soe ja meeldiv vastuvõtt, vaid külma ja põlgliku eiramise. Majanduslik olukord ei olnud ka Eestis kiiduväärne ning on peaaegu võimatu ette kujutada, kui keeruline oli juba niigi palju kannatanud küüditatutel uue ja muutunud Eesti elu ja ühiskonnaga kohaneda.

Uurimistöö eesmärgidena uuriti küüditamise põhjuseid, läbiviimist ning tagajärgi ja tutvuti ühe perekonna ajaloo, et mõista paremini kõnealust perioodi. Säilinud kirjavahetust analüüsid see liigitati, digitaliseeriti ning järjestati kronoloogiliselt, tagades selle kättesaadavuse mugavuse ja pikaajalise säilivuse. Töö eesmärgiks on hoida autori perekonna mälestused “elavatena” ning aidata ka noorematel põlvkondadel mõista, milliseid raskuseid ja kannatusi autori vanavanavanaema (Vilhelmine) oma perega oli sunnitud läbi elama.

Uurimistöö oli koostatud teemal “1941. aastal küüditatud perekonna elu Siberis ja tagasitulek Eestisse perekond Kala näitel”. Püstitatud uurimisküsimusele “Kuidas toimus 14. juuni küüditamise ettevalmistamine ja läbiviimine?” vastuse leidmiseks käsitleti esimeses peatükis “Juuniküüditamine” Eesti poliitilist olukorda alates 1940. aastast - anti ülevaade ajaloolistest sündmustest, mis eelnesid ja olid põhjusteks küüditamisele, selle läbiviimisest ning küüditatute tagasipöördumisest Eestisse. Esimene peatükk võimaldas uurimistöös käsitletud küüditatute elusaatuseid ja kogemusi paremini mõista.

Teises peatükis käsitleti uurimistöö metoodikat. Kolmandas peatükis analüüsiti säilinud kirjavahetuse abil küüditatud perekonna elutingimusi, -korraldust, -sündmusi ja emotsioone Siberis. Kirjadest saadi vastus uurimisküsimusele “Milline oli küüditatud perekonna elu Siberis kirjavahetuse ja mälestuste põhjal?”. Neljandas peatükis anti ülevaade küüditatud perekonna taustast ja küüditamisest ning elust Siberis nii autori vanavanavanemate (Helga ja Erika) kui ka vanaema (Mare Tammerand) mälestuste põhjal. Mälestuste kogumiseks on kasutatud autori vanaemaga läbi viidud intervjuud. Peatükis käsitletakse ka tagasipöördumist Eestisse ja kohanemist kodumaal, mis aitab vastata kolmandale uurimisküsimusele “Milline oli küüditatud perekonna elu pärast Siberit Mare Tammerannaga tehtud intervjuu põhjal?”.

Autori hinnangul on töö kasutatav näiteks lisamaterjalina küüditamise teema mõistmiseks. Töös välja toodud kirjavahetust ja intervjuus käsitletavaid mälestusi oleks huvitav võrrelda ka teiste säilinud allikatega. Kuna palju materjale jäi töös kasutamata, oleks võimalik seda teemat süvitsi edasi uurida.

Ajaloo tundmine on väga oluline: see aitab mõista ja hinnata olevikku ning on eeliseks minevikuvigade kordumise vältimiseks. Lisaks on tänu kirja pandud või suuliselt edasi antud mälestustele võimalik anda noorematele põlvkondadele tegelik kujutluspilt nende esivanemate elusaatustest. Ka käesoleva uurimistöö eesmärk oli anda ülevaade Eesti ajaloo

ühel kõige olulisemast ja traagilisemast sündmusest, et aja möödudes ei ununeks eesti rahva kannatused ja vaev.

SUMMARY

A broad section of the population has suffered from deportation. However, with each subsequent generation, the connection to the deported individuals' memories and experiences weakens, making it essential to conserve the remembrances for posterity. Preserved correspondence within the author's family provides an overview of her ancestry, revealing personal experiences, coping strategies, attitudes, and emotions, which fosters a greater appreciation and understanding of one's family history.

The principal aim of this paper is to better understand the causes, execution and aftermath of the June deportation, and to study a particular family to acknowledge this timeframe and to ensure that their memories do not fade away. The preserved correspondence was analyzed, put into categories, digitized, and arranged chronologically to facilitate accessibility and ensure long-term preservation. A qualitative research method was used in the paper: historical sources, letters, and an interview were methodically analyzed and processed.

The first chapter offers the political context of Estonia after 1940, including a theoretical examination of the processes surrounding the deportation and the deported individuals' return to Estonia. Through the analysis of letters and the interview, chapters 3 and 4 focus on the living standards and arrangements, significant events, and emotional experiences of the deported family in Siberia, and expand on the background of the Kala family, their return to Estonia, and their adaptation to society.

Comprehensive knowledge of history helps appreciate the present and avoid repeating past mistakes. Memories being passed on to younger generations guarantees that the agony and struggles endured by the Estonian people are not overlooked. The author considers this paper to be a valuable tool for supplementary research on the topic of deportation. The correspondence and matters discussed in the interview could also be compared with other available materials. Given that a substantial amount of materials remains unexamined, there is a great opportunity to delve deeper into the research.

KASUTATUD MATERJAL

- Eesti Entsüklopeedia. (2006). *Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit*.
http://entsyklopeedia.ee/artikkel/n%C3%B5ukogude_sotsialistlike_vabariikide_liit3
- Kisand, A. (2005). *Saaks veel Eestissegi. Päevik 1939-1947*. Tallinna Raamatutrükikoda.
- Laar, M. & Vahtre, L. (2012). *Eesti ajaloo lugemik gümnaasiumile*. Kirjastus Maurus.
- Laar, M. (2010). *101 eesti ajaloo sündmust*. Varrak.
- Laar, M. (2000). *Eesti iseseisvus ja selle häving*. I osa. Avita.
- Laar, M. (1990). *14. juuni 1941 mälestusi ja dokumente*. Valgus.
- Lindmäe, H., Rahi-Tamm, A., Merila-Lattik, H., Parveots, K., Varju, P. (2012). *Kannatuste aastad 1940–1991*. II raamat. Tallinna Raamatutrükikoda.
- Ott, O. (2009). *1941. aasta küüditamine Eestis, Katse selgitada lünka Rootsi ja Norra gümnaasiumiõpikutes*. Kirjastus MEL.
- Rahi-Tamm, A. & Suurmaa, L. (2021). *Siberis vangistuses ja asumisel*. Grenader.
- Saueauk, M. (2015). *Propaganda ja terror*. SE&JS.
- Tinn, M. (2019). *Kvalitatiivsed meetodid uurimistöös*.
<https://etag.ee/wp-content/uploads/2022/08/Kvalitatiivsed-meetodid-uurimistoos.pdf>
- Virkus, S. (2016). *Intervjuu, vaatlus ja sisuanalüüs*.
https://www.tlu.ee/~sirvir/Intervjuu_vaatlus_ja_sisuanals/mis_on_intervjuu.html

LISA 1

Vilhelmine saadetud kuupäevata kiri (autori erakogust)

See on kottalised kumlane eni talne
tööd. Naisi, see kõik jättis jõe
veesinna mureks ja põks. Kuid
kottalain ehk kottalase naine
või lemmikuks tõmma peeti.
See kallis sõdile muuta tema ja
kummaise, mõnemi kottaladmi
kumma. Peale! Kuid kottalase
mündlasti, jõe jõe mure, ei
mure. See seen vee sõdaku
põhja ja jõe kure. Kumma ka,
guzan ka kure, jõe, kure
mure on peale mure kure
mure kottalase sõdai. Kuid ka
kure kui kure jõe jõe
See kottalase.

LISA 2

Vilhelmine saadetud kiri 22. novembril 1950. aastal (autori erakogust)

[illegible][illegible][illegible][illegible]

LISA 3

Erika saadetud kiri 27. detsembril 1953. aastal (autori erakogust)

24. XII 53. a.

Kallid emased!

On möödunud pägu silest, mil Tule vi-
moli kirjutas. Nag tülut, kui ünnate,
töota pävast päeva, si määra unne,
kui kirjutas juba peale 1953 a. aastal
1954. a., et jälle on möödunud tuu aas-
ta.

Võinase kaja saime laiselt, kus ta kaja-
tab, et õpet Rannu õhtukoolis. Oma
vastas silest kirjeli, kuid mina olen
kujade kirjutanisega koopia tahaplaa-
nile jäänud. Täna, kui kolmas jõulu-
päev, lauldesin paar sõna laulades.
Elame ikka rüü-tava. Oma Riin ja
mina. Hilga, nagu kutsuti juba, et on
abitus. Si on tal, üh kulga aastate
üks talu, kus pole mitte nal laugel
metsa töö. Kui kollektis on tööli vä-
ga väheva jäänud. Olin ka määra-
tud metsatöödele, kuid muu selt oli
täiesti võimatu, sest unne tuus on nii
halb, et kodused vähesed tööd tuu
kõik minna. Värsen ema kaiglasse
ja saingi sprafka, et ta vajab

Tanavõr oli paraku kuu ja antakse ka kolhoosist liha. Raha saame töö-
pääva peale ainult 20 kopimeet. Mõnemi-
ks, kui üks kolhooslane võlgneb kolhoosile.
Andsin kihineuse konnaõnne muu kolhoos-
ile elust. En ju muu elu siin nii tü-
hine, et pole midagi huvitavat kirjutada
kirjutada ainult oma igapäevast elust.
Laieme kirjuti Adilelt val ülesvõttud
Johannus lile matusest. Olete kõigi kallid
Luguladega veel koos. Küll tahame
võid looni maha kood. See kom jõe-
võit ainult paljaks lootuseks, kuid see
lootus ei kaa kunagi. Hõnnaa su-
kond lõpetama.

Palju turvitusi kõigile Tui
pereli.

Brina, ema, Hlaja, ja Reiu.

Kuidas on see pool ka väljasaan-
tõnarm. Kui pool väga vähe ka-
me üldiselt loomulilja 900gr.
Pool sellist on kaen pro olme söönud
sure poorsul juba 600gr. saada jääb
veel ainult oma 300gr kare, parosmaist
elane kartul peab, kuid ka see saan
oli täravne viltsam. Kasvatavime
kare võrreist seapärast, on natuke-
nigi kartuli kõrval võtta. Kui küll
ei olnud, kuid ole lihagi annab pa-
remad maitset, kui paljas kartul. Mulli-
kas, mis moodunud aastal ootame kol-
koosist, tuli mul moodunud aastal
piima. Kui Helga abiellus, andsime
pool lihma temale. Kügivel mid m-
mad ka lookoosist ota mullika ja
andvid mitte selle tagasi. Endiste
määruste järgi peaks muutnud seda
mahu eladesse maasta mis on ter-
ve lihma pealt liud tüüid, kes too-
dame, et maaõudega kergem kannab,
saab dt pidada tervet lihma. Mõõdunud
aastal oli väga raske loomatoiduga

abistamist. Siamaani olen küll töotanud bodv. töökadal, kuid ega aeg olnud hiinl, et võivad jälle kuigigi kasutada ajama. Siigist olen kuu aega kaisis pital ja suvel olen paar nädalat kausil hiina maal. Kus Hlga kais kaudis põel vett ja aitas, mis vaja, kuid nüüd ei saa ka tema ena aidata, kui niind saas hulugi saadeta, sest rebasevõis ootab ta väinut. Kuid on jõeallas mis järve et ena ei saa isegi suvel ilmaa küllegita soalt ülesse. Tanami on ma tüvis kivi, kui eemalt Mina käin aga põlv mitas millo¹ pind, millal palke valmistamas. Kui pool kanti tahetakse kasutada elutrit seadma. Selleks vajagi post. Üks küll teu, kui saan ena endalegi kas või katalikõvendaja koju. Muide ole, kui lotis, ei tea midagi maast, ega elu maist. Kui kon-
toris on toll raadio, kuid pole ju alati aega seal käia kuulamas.

LISA 4

Helga saadetud kiri Eestisse 30. mail 1956. aastal (autori erakogust)

30156. α .

Kallis Laine ja teised!

Laine võimse postiga kui raha sa-
 delised kätte. Luga muu tinner. Tõad ka-
 lis Laine, kui suuol võimse tal kolhoos-
 nihela raha. Mit ole mi hea meel ol-
 le ide, a oska koha kigitada. Tust võta-
 le aga Tiesgi veta, sest teg ema ja
 Aneli ka ju kolhoosi. Sa togi Tule lind-
 kate suu kula, jätivad mone tawilikes
 aga osmata ja saatsid miete. Jätson,
 kate jaoks küll ainult 25 ubla, sukkaja
 manna jaoks jätitud ollest koha kama-
 ajaks, komprille ma miete aga a osta kumma.
 20 ubla andian aga aiamaskus, täit.
 ag kahlas juba kalenema. Ki ei kalled
 tanan Tied sel korol nidanust! Raha
 jaoks on alati koht.

Siin on üks kind aruall postide toodust
võttega, need olid juba vanad kirjad eia
võtteid uut, aga pole veel tänaegi tulnud.

Tinane hakkab vist armastust peitma
 oma siis järeleand hõlguks ka uelom kohale.
 Ootame, ehk saame ka kija Teist, kuidas
 lei du näid kuyures. Kas Anuile elab
 veel kodus ja kas ema on tal liipsinaine?
 Ja kas Lina, Laine, jäid ilka ema ko-
 ha peale? Kinnult Adale tädiküll di ilks
 kuu, se jekka vana ja vatt'küüd hõlks
 sigulastest peale selle, et kusti tell sai end-
 a poja.

Kissid Laine, kuidas oleme. Mina olen
praegu hästi kii kolis, midagi ei tea,
mis meest saab. Uude lõpetas kooli ja ti-
ma eesmärk oli, mitte lüüa kolleksi,
ta lõpetas viitega ja oblasti komisjon
sõadustas tal jääda traktorijaama,
määrati brigadiriks, ta ei taha end sel-
da Linda tööga, tahab õppida eelasi
tehnikumis, ei tea veel, kas jääb sinna tööle,
õppib ise ja käib õppimisel andmas vää

lähel kooli sisse. Kolhoos nõuab teida
toigasi ja meid kas vägegi ei lase, kui
la vanem on kirmus tige mees meel.
Naised paneme äärmaga lastelad
maha ja elame nii karva rin, kui
Udo nõuab Tomski kaudu meid enda
juurde. Põndrad on juba tehtud, see
nõudab lõpetavad kilei, äis hakkab
aiamaade hõndmine. Tänavale on
meil nii vähe inimesi järgi jäänud,
ei too kogu hoidlas saame loodaga
hakkama. Keegi ei taha rin elada.
Kui lastaks kõik vabaks, äis rikski el-
nik ei jää nia täashedele soovaks,
aga riik seda kohta ei lase äis la
loodata, olgugi, et mingi seugust lattu nit
nad ei saa.

Täna on vägagi mid, et tuuaks me
uusi inimesi, sest pole keegi talnud ja
aga tulegi. Samuti on meie kodumaa

To saamisega lood. Kärgitakse ikk-
 vae soides ja loodetakse, minni on jaa-
 need aga kõik ranna viisk. Mõned
 üksikud saavad järelelva vastuse
 ja sõidavad kodumaaale, noori
 aga ei lasta nii kergelt. Üritale
 ja emale tule ka ära ütlemisi
 põhjust aga ei oleks. Oma saatis
 siinse talustega veel isa kohta jäne
 pärimise, näime, kas vastavad mõtles
 või jäet jälle kadumatuks.
 Lõpetan sekkum ja soovin Teil
 kõigile heist ja jõudu!

Helga oma perega.
Emme kirjutas ise Teile kirja.

LISA 5

Erika saadetud kiri 8. mail 1951. aastal (autori erakogust)

Haudan senno d' lapitama,
 u ole nam anga,
 Palu kuni koiqile naga-
 lastel, neta, phtute nageana
 Orpa, kalg, wa ja Paia.

[illegible]

Erika saadetud kiri 14. veebruaril 1954. aastal (autori erakogust)

Ma tevis ei prae mitte põn-
 emegi, aga lõbb iga päevaga
 hullumana. Tema haigus on pe-
 miselt kõie süüamast tingitud.
 Eluval tügub ta koepis vähe,
 peamiselt abimeel lamab.

Ma tein kõie toimetused ise,
 temast pole midagi abi enam.
 Ma ei taha midagi et ta tein,
 olgu üldkõin inu raske. Aruans
 aineult Jumal talle elu ja et ta
 mitte ei wauhas. Ma ei taha sel-
 polele mõelda, aga oska ette kujut-
 tada, mis teeksin siis, kui pole enam
 teda.

Helga teisel pole ka wiga, sa-
 muti ka väikesel maal. Elavad
 sõpradeilt ammaga ja mehega.
 Udo on praegus metsatööl.
 Mare sündis 21. jaanuaril.

Lätja et ta ei seadnud Jaa-
 ni aadressi, shes nii väga tahetu
 ta talle kirjutada ja talt kirja saada.
 Lätja teab, et ta tevis ei ole enam,

14. 4. 54. a.

Kallid sugulased!

Sai meie üle Anellett kirja, mille
est minime tänan. Olame tänav
talve jooksul nii vähe kirju saanud
kodumaaalt, nii, et Tuis kire ole meile
suures illatuseks. Tänu ka ühe
adasta õnnisoovi est. Nii armas
on kuulda teatid sugulastest.
Küll on kalleju Ellast, kuidas
ta varemme müüd kassama rai
kui pole enam vanaimeat. Min
polnud seda veel kuulnud, sest
Ellast saime viimati kirja viimise
talvetega, vastamine koki, kuid
muidugi tema oma müiedega po
le jõadunud vastata. Aadolphi
pole Ellale tõest midagi abi, ainult
õnnituseks on ta tal kaalas.
Sai me ka Ella riigas laukond.
Hansu leupäva pidi. Teadad
poidid mõnivad ja ka E. On
on nii heas sõprand kui Ella

rohkem vidi, kui su mõeldud
aastal, kui piimatauli andis 5-7 fl.
jaanuari kuni a veebruar juhtab,
veebuari lõpus jass piimata tulema.
Tanaan vahendate või noma
aga poodi on kama piimata
võid, peale nooru veel 8 fl.
kui, et kollektorid sedal saalt
ei ole, et võid piimata ja täis
piimata jama. So kva sugi, et
saab siis poest mõne kopika. Kõi-
ge tullen, olukorras on vaha-
sustus, sest kuraagilt ei kopikat ei
tule. Su 50 n. mis Riian peale
saan iga muu lähel soob, puitso-
kiumi ja kile vahans. Riit ei ole
milligi ust osta. Olguigi, et müüd on
ju sin poodideski, aga sugusid
riideid, kui d aiinult vaata müüas.
Iga ütle piimata välja saada kol-
hoovist, kuid mingi sugusid vat-
ja vaateid sellasid ei ole. Kõrto-
tavad talvel milgatööl saavad
vahelisi tase, et osta riideid, mis

Eluvi sed olid rasked ja vaevad, kuid kuni sõnast ille võeti min
niisuguse elu, mis ei olnud üldse selline, nagu see oli enne.
Kõik need asjad, mis olid varem olnud, need olid juba kaotatud.

Kirjandus on mõeldud, kui kauge-
le olite tui oma kolhoosiga
jõundnud. Olite turbliste piindunud,
et paari aastaga olla ühel tase-
mel kolhoosidega, mis on asuta-
tud tagasi juba kümmed aas-
tad, väga meie siin. Paariga
et on veel veel paarm seisu orid,
mitte loomadeiduga, meie pole
ühelgi aastal saanud kolhoosist
kuini, tänaavi, mit töötasid hira-
maale said kõne tööpaevade peal
khuau. Mul oligi nii unne lühua
pärest sest oleme ju Helga'kahe-
ksi töötanud ja pole kuugi om-
algedega välja tulnud. Tänaavi
töötan ju üksinda ja poleks millegi
olend istagi. Kuid õnnas anti kol-
hoost ja suntuinut astuin olgi (piima-
est, sid tasun, kui lehm piima teele)
ja saangi lehma toidetud. Siisid
lehmavad annavad vähe piima, su
lehm, mis muil ära sui, andis siiski

LISA 7

Helga saadetud kiri 20. juunil 1954. aastal (autori erakogust)

20. VI 54 a.
Kallis daime, Anni ja Alma tädi!
Saades Teie raha saadetise, ei oska
Te ette kujutada seda rõõmu, mis see
meile valmistab. Teate endatähele, et
mis on kolhoosniku elu, ei raha kop-
pelt kassagilt, maksud ja muud väga-
minekud aga kui suured. Siin Siberis
aga veel raskemad. Kuidas saate aga
ist läbi, et veel meile saate. Siin
daime linnas ka ju kulusid palju
Vaja koostööd riides käia ja üld-
pidamine, kui vast kodust toidu-
kraami saad. Täna nädalast
selle eest!
Mare saab juba täna juba 5 kuud
täis, on pisike tüdruk, mis tal muud
teha kui kasvada. Ei taha kuidagi
uskuda, et jääme siia alaliseks, ilmselt
loodaja lootes ainult elad. Kui elame
juba 14 aastat lootes ja ootes, aga
ei midagi veel praia, mis muudaks
meie olukorda. See on ainult hea, et elad
läigesti kõrval välismaa rahklastest
ükskõik, mis mujal sinis, jääb siin puutumatult.

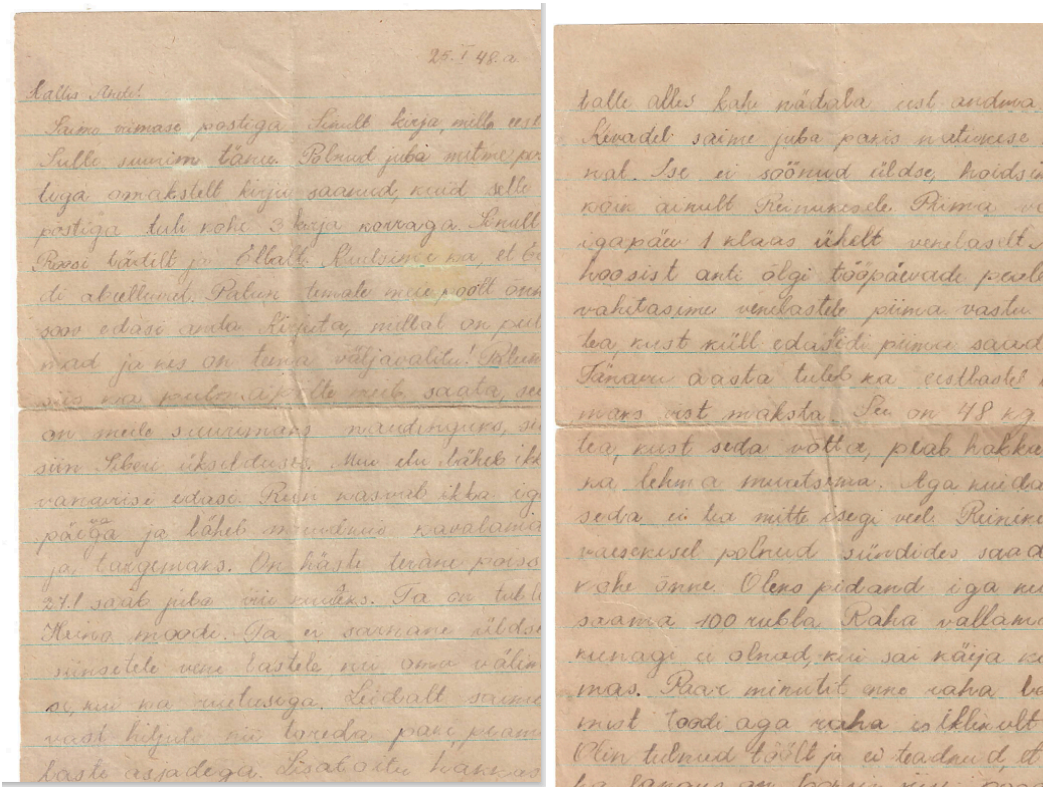
Mul on nii hea meel, et Lina
daime said linna, kolhoosist ära.
Kui siin ka on kolhoosniku elu kui
viletsam. Kes töötavad metsatööstus-
is ja üldse väljaspool kolhoosi, elavad
palju taimini, saavad rahalist palga-
t ja elavad ära.

Mulle kirjutas üks koolitööd Rakverest
koguaeg, nüüd pole aga juba ammu
lija olnud. Ta teenis siis Viimase
apteegis. Ta nimi on Luule Kaarna,
kui tead teda.

Hea, et Anni ka kolhoosist välja
ai, seal ikka parem. Nüüd veel
ma ja Anni on veel seal.
Hakkam rekord lõpetama, aga
täna veel kappad maha panna,
seda natuke vihma, oli juba nii
virmus kiire, kartus pole veel
esse tulnudki. Veel kord palju, palju
tänu!
Teieks kõike head!
Helga.

LISA 8

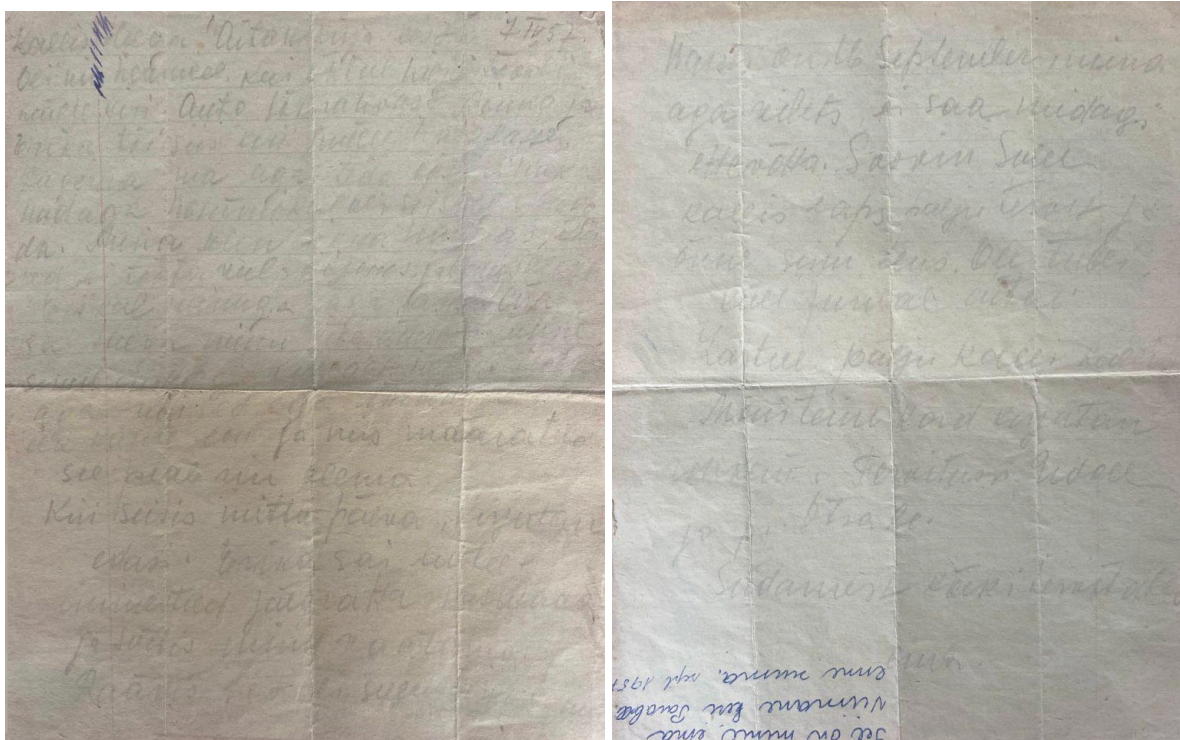
Erika saadetud kiri 25. jaanuaril 1948. aastal (autori erakogust)

[illegible][illegible]

LISA 10

Vilhelmine saadetud kiri 7. septembril 1957. aastal (autori erakogust)

rada, kui vaadata ka lume-
dasse luteriikku loodan, et see
hoid ikka kohtume kodumaa
pinnal. Seniks soovin Teile koo-
gile kõike head!

Helga

Jään ootama lastest!
Tervitusi ka ema, tütka, Udo ja
luna ema poalt.

10.1.53.a.

Kallid Laine ja Tiina!

Olen olnud tõesti hõbemaster,
et olen nii vähe kirjutanud, aga
võtan ju nii vähe kodus. Olen
jätnud kirja kirjutamise, täiesti
ema koolide. Alles aprillil kuus
jõudsin koju mitsa töölt su-
gum üht Teie kirja, mis oli kir-
jutatud veel talvellega. Kui
mõeldas sellele, kui suur oli Teie
pää, nüüd ei ole aga lastest
peale sinu kodagi kooli laste
jäänud ka kõige tähtsam
puhkenna pea on suur rõõ-
m endale. Taimu sinu pil-
di leupildi tänava. Kui
ei taht, ei illeksi, et ole
Teie. Samuti arvan, et Teie
ka rooste muid tundeid selle
peale poalt.

Arvata vasti kuniid tal-
vi, et kavatsete abielluda.
Kuiid see siis kindlalt ole-

ja viimases reas meie tööajaga
oma eidega. Istume minu ämm-
mida, Udo, minu ema. Kire si-
sai madusitlikonmas liige seisab
Udo ja ema vahel. Lavan, et teie
estlased on Teile võõrad. Ri-
nu kõvab seisab val üks usti
liitlastest, kolmas põnn on aga
venelane. Vastu isimest meid
kõrime registreerimas tul meil
ei aga koos elamine minu ema
kodus. Inimesi oli koos 35. Lapsed
ole põnis kene, lapime seaposa
ja kanad munend ja lehm
andis ka piima. Kingitusi sain
ka mälestuseks üht kui teist.

Kui kahju on mõelda kui pal-
ju on mul segadusi, ja keegi
ei saanud sel päeval meiega
koos sihtida, sest vake maa on
meie vahel võimatu seure.

Olen õnnelik et meil on üks mees
ja üks keel. Istume ikka üht.

selle jõudnud. Olen muutunud
oma nime ja kannan nüüd
oma mehe nime Olso. Senini
ole mu mõttes mille kunagi
abielluda sinu - Teie, kui jää-
me nix alaliseks, jään teksi-
kuts, olen, etke sõnaga muu abi-
elu vastane. Nüüd on lii murelik
aga oma olust, sest olen hii-
nud endale kasslast, kes on
mulle abiks astuma vastel teie
mida kahetse kiia on palju
kindlam ja julgem. Teile on
ka muidugi võõras, Anle-
liidi on aga luma teidiga
naabid. Kõrimeus. Selle pildi
peal oleme me kõik eestlased
omast liitlast ja ka mõned
naabid kiitast. Meie kiitast on
ka mõned põnis meelaband.
Tõrimal paar - kooliõpetaja oma
abielluasaaga. Eimises reas kolmas
(või teie sängiga) oma naistega mu naabid

LISA 13

Rudolf Kala algne surmatunnistus (autori erakogust)

Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik
Эстонская Советская Социалистическая Республика

SURMATUNNISTUS
СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ

I-TU № 063165

Kod. _____
Гр. Rudolf Kala (perekonnanimi (фамилия)
(ees- ja isanimi) (имя и отчество)

stünd. 1898
рожд. (aasta, kuu ja päev — год, месяц и число)
suri 11 novembril 1944 (aasta, kuu ja päev sõnades ja numbrites —
умер(ла) ноябрем, в одиннадцатом (прописью и цифрами год, месяц и число)
surma põhjus korvatu väike (причина смерти)
причина смерти невылеченная

mille kohta perekonnaseisuaktide surmakannete raamatus
о чем в книге записей актов гражданского состояния о смерти
1959 aastal aprillil kuul 9 päeval
года _____ месяца _____ числа

on tehtud vastav kanne Nr. 2
произведена соответствующая запись за № _____

Surmakoht: linn, asula _____
Место смерти: город, селение _____

rajoon _____ oblast _____
район _____ область _____

vabariik _____
республика _____

Registreerimise koht Tõke
Место регистрации Район Тёке (perekonnaseisuaktide büroo nimetus)
ja asukoht — наименование и местонахождение бюро ЗАГС

Väljaandmise kuupäev 25. 02. 1959 a. Büroo
Дата выдачи _____ г.

P. K.
М. П.
Perekonnaseisuaktide büroo juhataja
Заведующий бюро ЗАГС

Эстонский изд. Гозизд. 1957.

LISA 14

Rudolf Kala rehabiliteerimise tõend (autori erakogust)

NSVL PROKURATUUR
EESTI NSV
PROKURATUUR

200103 Tallinn,
Wismari t. 7

№ 13/ 13/89

Ha № OT

РЕХАБИЛИТЕЕРИМІСЕ ТÕЕНД

Ваставалт NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 16. jaanuari 1989. a. seadlusele «Lisa-
abinõudest õigluse jaluleseadmiseks 30.—40. aastatel ja 50. aastate algul toimepandud rep-
ressioonide ohvrite suhtes» §-le 1 on täielikult rehabiliteeritud

KALA, Rudolf Jaani p.
sünd. 1898 Virumaa, Küti vald

NSVL kodanik,
arreteerimise momendil elas
Jõhvi linn

Kohtuotsus täide viidud 17.07.1942.a.
Sverdlovski obl.

koos kõigi sellest tulenevate õiguslike tagajärgedega.
Andmed vara kohta toimikus puuduvad.

Eesti NSV prokuröri 1. asetäitja,
3. klassi riigioigusnõunik

U. Roots

200103, город Таллинн,
ул. Висмари, 7

Отца Ундс Јоханна,
Харью рефдан,
Хуусила 3/100
Ренингс.

